

Inhoud

WOORD VOORAF XI

- 1 EEN LANGE AANVANGSPERIODE (TOT EN MET DE TIENDE
EEUW) - L.J.R. MILIS I
 - 1 **Kelten, Romeinen en Germanen** I
Het landschap en de eerste bewoners I
Tussen Rome en Germanië 3
 - 2 **De Merovingische periode (vijfde tot achtste eeuw)** 5
Nederzettingsspatroon en rijksvorming 5
Aspecten van de maatschappij 6
 - 3 **De Karolingische periode (achtste en negende eeuw)** 10
Gezalfde koningen en gekroonde keizers 10
Fatale bedreiging 12
De tegenstelling tussen droom en werkelijkheid 14
 - 4 **De 'ijzeren' tiende eeuw** 16
- 2 DE PERIODE VAN DE LANDSHEERLIJKHEDEN (ELFDE-
DERTIENDE EEUW) - L.J.R. MILIS 19
 - 1 **De politieke versnippering tussen dynastieke, adellijke en
burgerlijke belangen** 19
De voorsprong van Vlaanderen 20
De landsheerlijkheden in het oude Lotharingen 21
Geleidelijke schaalvergroting 23
 - 2 **Economie en sociale verhoudingen** 27
Demografie, landbouw en ontginning 27
Stad, handel en nijverheid 31
 - 3 **Kerk, religie en cultuur** 35
Kerk 35
Religie 37
Cultuur 40
- 3 DE VORMING VAN EEN POLITIEKE UNIE (VEERTIENDE-ZESTIENDE
EEUW) - W.P. BLOCKMANS 46
 - 1 **De eeuw van de onzekerheden** 46
Wankelende dynastieën 47
Sociale spanningen 49
De eerste revolutie 50
Politieke structuur en politieke cultuur 52
Constitutionele waarborgen 52

- Partijstrijd 54
- Op weg naar stadstaten 56
- Economische heroriëntatie 58
- Bevolking, levensstandaard en economie 59
- Hollands commercialisering 60
- De complementariteit der gewesten 62
- Doorbraak van de burgercultuur 63
- 2 **De eeuw van Bourgondië (1384-1477)** 66
 - De Bourgondische vereniging 66
 - Vorstelijke strategieën 67
 - Het Bourgondische overwicht 69
 - Een nieuwe staat? 72
 - Bovengewestelijke integratie 74
 - Weerstand tegen integratie 76
 - Interne zwakheid van de staat 78
 - Oorlog en binnenlandse spanning 80
 - De gouden tijd van Bourgondië 80
 - Een demografisch zwaartepunt 84
 - Een kerkelijk levenskader 84
 - Verbeelding van de macht 86
- 3 **De eeuw van Habsburg (1477-1579)** 90
 - Territorialiteit en centralisme 91
 - De vorming van de XVII Provinciën 92
 - De middelen van de staat: belastingen 95
 - De staatsmacht 97
 - Seculaire groei 99
 - De cultuur van de renaissance 101
 - De druk van het Imperium 104
 - De Opstand 105
 - Tijdsverschil 105
 - Kern en periferie 106
 - Kerk en staat 106
 - De geweldsescalatie 108
 - Alva 109
 - Vredespogingen 111
 - Radicalisering 112
- 4 **DE REPUBLIEK DER ZEVEN VERENIGDE NEDERLANDEN (1579-1780) - A.TH. VAN DEURSEN** 114
 - 1 **De vorming van een nieuwe staat (1579-1598)** 114
 - Jaren van overgang 114
 - Het succes van de opstand 115
 - Hollands welvaart 118
 - De bestuursvorm van de Republiek 120
 - De plaats van de kerk 122
 - Het verloop van de oorlog 124
 - 2 **Het vraagstuk van oorlog en vrede (1598-1609)** 125
 - Onzekerheid omtrent de oorlogsdoelstellingen 125
 - Vrede of bestand? 127

- 3 **De twisten van het Twaalfjarig Bestand (1609-1625)** 129
 - Politieke tegenstellingen 129
 - Godsdienstige tegenstellingen 130
 - De nieuwe orde van zaken 133
 - 4 **Het goud van de gouden eeuw (1625-1648)** 136
 - Consolidatie 136
 - De aard van de Noord-Nederlandse cultuur 138
 - De Hollandse schilderschool 141
 - Vrijheid en gebondenheid 144
 - Van oorlog naar vrede 146
 - 5 **De Ware Vrijheid (1648-1672)** 148
 - Willem II en de Europese machtsverhoudingen 148
 - De Hollandse regenten 151
 - Godsdienst en politiek onder de regentenheerschappij 153
 - De handelsoorlogen 154
 - 6 **De Republiek onder Willem III (1672-1702)** 157
 - De oorlog van 1672 157
 - Willem III tegen Lodewijk XIV 161
 - 7 **Een grote mogendheid in verval (1702-1751)** 163
 - Politieke achteruitgang 163
 - Binnenlands bestuur 165
 - Democratische oppositie 166
 - Cultureel en kerkelijk leven 169
 - 8 **De naderende crisis (1751-1780)** 170
 - Economische en politieke problemen 170
 - Cultuur en politieke vernieuwing 175
- 5 **DE SPAANSE EN OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN (1579-1780) - P. JANSSENS** 178
- 1 **Een onzeker bestaan** 178
 - Het ontstaan van een nieuwe staat (1579-1635) 178
 - De Franse dreiging (1635-1748) 185
 - Het Theresiaanse charme-offensief (1748-1780) 192
 - 2 **Een aristocratische Staat (zeventiende-achttiende eeuw)** 194
 - De provinciale Staten en de fiscale autonomie 194
 - De provinciale raden en de bestuurlijke autonomie 197
 - 3 **Het overheidsbeleid in de Habsburgse Nederlanden** 202
 - Van mercantilisme naar liberalisme 202
 - De betrekkingen tussen Kerk en Staat 208
 - Kunstenaars in dienst van Kerk en Staat 213
 - Geen taalbeleid 216
- 6 **REVOLUTIE IN NOORD EN ZUID (1780-1830) - J. ROEGIERS, N.C.F. VAN SAS** 222
- 1 **Het Noorden 1780-1813** 222
 - De Patriottentijd 222
 - Bataafse revolutie 227
 - Nationale verzoening 230

- 2 **Het Zuiden 1780-1814** 233
 - Jozef II of revolutie van bovenaf 233
 - Van Kleine Revolutie tot Brabantse Omwenteling 235
 - Verenigde Nederlandse Staten 237
 - Luikse Revolutie 238
 - Oostenrijks herstel en Franse 'bevrijding' 240
 - Consulaat, concordaat en keizerrijk 243
- 3 **Het Verenigd Koninkrijk** 246
 - Vrijwording en vereniging 246
 - Politiek bestel 249
 - Staats- en natievorming 251
 - Crisis, opstand en scheiding 253
- 7 **BELGIE SINDS 1830 - E. LAMBERTS** 257
 - 1 **De liberale burgerstaat (1830-1890)** 257
 - Vormgeving van de nieuwe staat 258
 - Het unionistisch regeringsbeleid 259
 - Doorbraak van het liberalisme 260
 - Naar een verstedelijkte, industriële samenleving 261
 - Scherpe sociale tegenstellingen 263
 - De liberalen aan de macht 264
 - Een onafhankelijke, neutrale Staat 266
 - De versterking van het conservatisme 267
 - De aanzet tot verzuiling 269
 - Volksnationalisme versus staatsnationalisme 269
 - Opkomst van sociale bewegingen 272
 - 2 **De integratie van de sociale bewegingen (1890-1935)** 274
 - Een sterke economische expansie 274
 - Een verbeterd sociaal klimaat 275
 - Naar democratischer politieke structuren 276
 - Het katholieke regeringsbeleid 280
 - Het nationalisme wint aan kracht 282
 - Koloniale expansie 284
 - De Eerste Wereldoorlog als katalysator 284
 - Een nieuw internationaal beleid 287
 - Economische laagconjunctuur 288
 - Vormgeving van de parlementaire democratie 290
 - Van sociale confrontatie naar consensus 293
 - Vlaanderen krijgt een Nederlandstalig statuut 295
 - 3 **De verkaveling van de nationale staat (1935-2005)** 296
 - In de ban van de Nieuwe Orde 296
 - Integratie in internationale verbanden 298
 - Dekolonisatie 299
 - Vormgeving van de overlegeconomie en de verzorgingsstaat 300
 - Herleving van de levensbeschouwelijk-ideologische strijd 302
 - De welvaartsmaatschappij 304
 - Van een unitaire naar een federale staat 306
 - Het verzuilde, neocorporatieve maatschappijmodel op de helling 309

8	NEDERLAND SINDS 1830 - J.C.H. BLOM	314
1	Een kleine nationale en liberale staat in Europa (1830-1870/1880)	314
	Het Noorden alleen verder	314
	Economische en sociale verhoudingen	316
	De vestiging van het parlementaire stelsel	318
	Godsdienstige ontwikkelingen en schoolstrijd	322
	Nieuwe organisatievormen in politiek en samenleving	325
2	De modernisering van Nederland (1870/1880-1918)	327
	Economische en sociale dynamiek	327
	Kerk en samenleving	331
	Politieke strijd en verzuiling	333
	Nationale eenheid	337
	Buitenlandse en koloniale politiek	338
	Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog	340
3	Een burgerlijk-verzuilde samenleving (1918-1960)	341
	Consolidatie in een tijd vol schokkende gebeurtenissen	341
	De zuilen	343
	Het verzuilde stelsel en het burgerlijk waardepatroon	346
	Economie, sociale problemen en overheidsingrijpen	349
	Nederland onder Duitse bezetting	351
	Buitenlandse politiek en dekolonisatie	354
	Verhoudingen en vooruitzichten aan het einde van de jaren vijftig	356
4	Naar nieuwe verhoudingen vanaf de jaren zestig	357
	De vernieuwingsbeweging van de jaren zestig	357
	Balans: ontzuiling en meer nadruk op individuele ontplooiing	363
	Nieuwe problemen in het laatste kwart van de twintigste eeuw	367
	Politieke en maatschappelijke spanningen in het begin van de eenentwintigste eeuw	372

EPILOOG: EENHEID EN VERSCHIEDENHEID IN DE NEDERLANDEN - J.C.H. BLOM, E. LAMBERTS	375
--	-----

Eenheid in verscheidenheid	375
----------------------------	-----

Verscheidenheid in eenheid	379
----------------------------	-----

DE AUTEURS	387
------------	-----

LITERATUUR	389
------------	-----

REGISTER	411
----------	-----

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING	433
---------------------------	-----

Register

- Aalberse, P.J.M.** (1871-1948), Nederlands katholiek politicus 331
- Aalst** 58, 64
- abdijen en kloosters** 14, 15, 17, 36, 37, 87, 246, 253-254; Citeaux 38, 39; Cluny 38; Egmond 36-37; hervormingen 38-40, 86, 234; opheffing van 234, 242; regel van Augustinus 15, 38; regel van Benedictus 15, 38; stichten van 9, 35, 88; voor vrouwen 40
- abortuswetgeving** in België 305, 311; in Nederland 361
- Académie des sciences et belles lettres de Bruxelles** (1816) 252
- accijnzen**, verbruiksbelastingen 79
- Acht Artikelen van Londen** (1814), regelingen betreffende de hereniging van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden 248, 250
- Achttien Artikelen van Londen** (1831), regelingen betreffende de scheiding van Nederland en België 255 *zie ook* Verdrag der Vierentwintig Artikelen
- Agt, A.A.M. van** (1931), Nederlands CDA-politicus 370
- Aken** 1, 12, 16
- Akte van Consulentschap** (1766), geheime overeenkomst tussen stadhouder Willem V en de hertog van Brunswijk, waarbij de laatste zich verplichtte de prins van advies te blijven dienen, zonder daarvoor aansprakelijk gesteld te kunnen worden 174
- Akte van Navigatie** (1651), Engels besluit, waarbij bepaald werd dat producten uit Europa en andere werelddelen uitsluitend op Engelse schepen mochten worden ingevoerd of op schepen uit het land waaruit de goederen afkomstig waren 155
- Akte van Seclusie** (1654), geheime overeenkomst tussen de Staten van Holland en Engeland, waarbij Holland zich verplichtte het ambt van stadhouder of admiraal van Holland nooit te zullen verlenen aan Willem III of een van diens nakomelingen 155-156
- Akte van Unie** (1790), oprichtingsakte van de Verenigde Nederlandse Staten 237
- Akte van Verlatinghe** (1581), verklaring van de Staten-Generaal waarbij zij het 'contract' met de koning van Spanje opzegden 115, 381
- Alberdingk Thijm, Josephus A.** (1820-1889), Nederlands katholiek letterkundige en estheticus 323
- Albert I van Saksen-Coburg** (1875-1934), koning van België 285, 287, 291
- Albert van Saksen-Teschen** (1738-1822), landvoogd van de Oostenrijkse Nederlanden 234
- Albrecht van Beieren** (1330-1404), graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen 63, 66-67
- Alfrink, B., kardinaal** (1900-1987), aartsbischof van Utrecht 362
- Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV)** 300, 310
- Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV)** 305
- Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW)**, Belgisch christelijke vakbeweging 292, 294, 311
- Algemeen Nederlandsch Verbond**, een in 1898 opgerichte vereniging die de culturele verbondenheid tussen Nederland en het Nederlands sprekende deel van België moest bevorderen 338
- Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond (ANWV)** 329-330
- Algemene Bankvereniging** (België) 288-289
- Algemene Nederlandse Diamantbewerkerbond (ANDB)** 323
- Algemene Spaar- en Lijfrentekas (ASLK)**, openbare kredietinstelling in België 265
- Alkmaar** 111, 132
- Alva, Fernando Alvarez de Toledo, hertog van** (1507-1582), veldheer van Filips II en landvoogd van de Nederlanden 77, 98, 109-111, 194
- Amandus** (7de eeuw), Gallische missionaris 9
- ambtenverkoop** 91
- Amsterdam** 118, 128, 139, 150, 160-161, 177, 201, 222, 288, 377; belastingdruk 111; Beurs 101, 328; economie 59, 62, 72, 99, 118, 136, 147, 171, 321; joodse gemeenschap 129; protestantisme 109; protestbewegingen 168, 352, 357, 360-361; Rijksmuseum 337; schutterijen 167; stapelmarkt 167; Wisselbank 139
- Anders Gaan Leven** (Agalev), Vlaamse milieu-partij 312
- Anhalt-Dessau, Henriëtte Amalia van** (1666-1726), voogdes over Johan Willem Friso 166
- Anjou, Fringois-Hercule de Valois, hertog van**

- (1556-1584), broer van de Franse koning die in 1580 door de Unie van Utrecht bekleed werd met de soevereine macht over de opstandige Nederlandse gewesten 115
- Anna van Hannover** (1709-1759), gemalin van Willem IV, regentes van Willem V 173, 174
- antiklerikalisme** 57, 238, 261, 264-265, 267-268, 273, 280, 302-304, 310-311, 379, 383
- Antirevolutionaire Partij (ARP)**, Nederlandse christelijke partij 326-327, 333-334, 345-346, 364, 367 *zie ook* confessionele partijen
- Antoon van Bourgondië** (1384-1415), hertog van Brabant-Limburg vanaf 1406 en van Luxemburg vanaf 1409 68-69
- Antwerpen** 5, 9, 13, 32, 39, 53, 59, 65, 102, 201, 218, 125, 244-245, 253, 292; blokkade van de haven van 119, 128, 147, 233; economie 25, 61-63, 80, 99-102, 111, 118, 202-203, 256-257, 275, 288, 304; fortengordel van 265; geldbeurs van 100, 108, 236; legende van Brabo 32; en de Opstand 106, 112, 115, 118; orangistisch oproer (1831) 259; protestantisme 106, 108, 112, 208; rederijkerskamer van 102; Spaans beleg (1584-1585) 106; Spaanse Furie (1576) 112; verzet tegen Oostenrijk 236
- Appel, Karel** (1921), Nederlands schilder 357, 360
- Aquitanië** 16
- arbeiders, arbeidersbeweging** in België 262, 272-273, 275-276, 281, 291-293, 300; arbeidersrevolte in België (1886) 272, 278, 281; Belgisch christelijke 273, 278-280, 292, 302; in Nederland 329-331, 336, 338, 340-342, 350, 360; Nederlands christelijke 330-331, 345
- archeologie** 2, 5, 27, 31, 41
- architectuur** *zie* beeldende kunst en architectuur
- Arïens, Alphonse** (1860-1928), Nederlands priester en leider van de katholieke vakbeweging 331
- arminiaanse twisten** 127, 131-132, 134
- Arminius, Jacobus** (1560-1609), Leidse hoogleraar in de theologie wiens meningsverschil met Gomarus tot de godsdiensttwisten tijdens het Twaalfjarig Bestand leidde; hij wees het strenge standpunt aangaande predestinatie af 130-131, 134
- armoede, armenzorg** 36, 46, 85, 223, 231, 252, 267, 318, 322-323, 328, 351, 355
- Arnauld, Antoine** (1612-1694), Frans theoloog 209
- Arnemuiden** 82
- Arnulf I de Grote** (918-965), graaf van Vlaanderen 17
- Arnulf van Karinthië** (circa 850-899), onwetige zoon van Karloman, koning van Oost-Francië, keizer van het Heilige Roomse Rijk 13
- Artesië** 2, 16, 28, 45, 59, 62, 67, 71, 73-74, 76, 84, 87, 92, 95, 97, 99, 106, 113, 191, 217; steden 31; textielnijverheid 59
- Artevelde, Jacob van** (1340-1382), Vlaams wolkoopman en leider van de Gentse opstandelingen 57
- Asser, Tobias M.C.** (1838-1913), Nederlands rechtsgeleerde 338
- Atjeh** 339
- Atrecht** 3, 6, 13-14, 17, 39, 44, 69, 71, 76, 84, 87, 89
- Aurelius, Cornelius** (circa 1460-1531), kroniekschrijver 85
- Austrasië** 10-11, 13, 16
- Avesnes, Huis van**, adellijk geslacht uit Henegouwen dat over dit gewest van 1299-1354 en over Holland en Zeeland van 1299-1356 regeerde 23, 47-48, 52, 54
- Avesnes, Jan van** (1280-1304), graaf van Holland-Zeeland en Henegouwen 47
- Avesnes, Margaretha van** (circa 1311-1356), gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen, dochter van Willem III, deed gedwongen afstand van Holland en Zeeland ten behoeve van haar zoon Willem V *zie ook* Hoekse en Kabeljauwse twisten 55, 78
- Baerze, Jacob van der** (eind 14de eeuw), beeldhouwer 86
- Balkenende, J.P.** (1956), Nederlands CDA-politicus 372
- Bank van de Arbeid**, Vlaamse socialistische bank 288-289, 292
- Barrière**, gordel van vestingsteden in de Zuidelijke Nederlanden waarin vanaf 1697 troepen van de Republiek waren gelegerd tegen de Fransen 166, 173
- Barrièreregarnizoenen** 233
- Barrièretraktaat** (1715), overeenkomst tussen de Republiek en Oostenrijk waarbij de eerste werd toegestaan garnizoen te leggen in een achttal steden in de Zuidelijke Nederlanden 163, 190-191, 233
- Bartels**, Belgisch liberaal katholiek 273
- Bataafse Republiek**, officiële naam voor de Republiek der Verenigde Nederlanden na het vertrek van Willem V in 1795 naar Engeland tot aan de benoeming van Lodewijk Napoleon tot koning in 1806 170, 227-233, 246, 252, 323, 335, 382
- Bataafse Revolutie** (1795), machtsovername door de patriotten na de inval van de Franse troepen 171, 222, 226-230, 248
- Bataven**, Germaanse stam die zich circa 40 v. Chr. van Midden-Duitsland naar Midden-Nederland verplaatste 3, 227
- Batavia** 136
- Beatrix** (1938), kroonprinses 357, 362; koningin der Nederlanden 360, 367
- bedelorden**, in de 13de eeuw ontstane kloosterorden die de verplichte armoede erkenden en in hun onderhoud voorzagen door gaven van gelovigen 39-40
- beden**, verzoek van een landsheer om nieuwe

- belastingen te mogen heffen waarbij hij toestemming moest vragen aan de Gewestelijke Staten die in ruil hiervoor dikwijls nieuwe privileges vroegen 73, 77, III, 193-194
- Beeckman, Isaak** (1588-1637), geleerde 137
- beeldende kunst en architectuur** 41-42, 44, 63-64, 85-86, 89-90, 101-102, 104, 140, 142-144, 162, 230, 244, 378; Belgische 265, 268, 283, 293, 306; Nederlandse na 1830 316, 337-338, 354, 357
- Beeldenstorm** (1566-1567), vernieling van beelden en kostbaarheden in de katholieke kerken teneinde deze te zuiveren en geschikt te maken voor de protestantse eredienst 106, 109
- Beernaert, Auguste** (1835-1912), Belgisch katholiek politicus 276
- begijnen**, ascetische beweging vanaf begin 13de eeuw van vrome vrouwen of mannen die groepsgewijs in huizen of speciale hoven in steden woonden maar geen plechtige kloostergelofte aflegden 39, 44
- Beierse Huis**, adellijk geslacht dat regeerde over Holland van 1345-1433 en over Henegouwen van 1356-1433 46, 67, 68, 69-70
- Bekker, Balthasar** (1634-1698), Amsterdamse predikant 162
- Bekkers, W.** (1908-1966), bisschop van Den Bosch 363
- belastingen** 10, 36, 50, 58, 74, 95-98, 119, 168-169, 233, 237, 309, 325; algemene 72; belastingdruk 32, 46, 67, 81, 91, 96, III, 164, dagbladzegel 261, 321; directe 95, 259, 268; hervorming 83, 232, indirecte 307; opstand tegen 77, 79, 119, en stemrecht 258; verbruiks- 77-80, 96; verpachting van 168; weigering 72, 77, III *zie ook* accijnzen, beden, cijzen, honderdste penning, tollens, tiende penning, tienden, zoutbelasting
- Belgiojoso, Louis graaf van Barbiano di** (1728-1801), gevolmachtigd minister van Oostenrijk in de Zuidelijke Nederlanden 234, 236
- Belgische Boerenbond** 278, 292, 296
- Belgische koningskwesitie** (1950), de houding van Leopold III tijdens de Tweede Wereldoorlog leidde na de oorlog tot felle politieke tegenstellingen en zijn troonsafstand ten gunste van zijn zoon Boudewijn 302-303, 306
- Belgische Revolutie** (1830) 254-255, 257, 259, 261
- Belgische Socialistische Partij (BSP)** 272, 300
- Belgische Volksbond**, koepelorganisatie van de christelijke volksbewegingen 278-279
- Belgische Werkliedenpartij (BWP)** 272, 278, 280, 292, 294-295, 299, 302
- Belgisch-Luxemburgse Economische Unie** (BLEU, 1921) 287
- Benelux** 298-299, 354, 384
- Bergen** 23, 201-202
- Bergen op Zoom** 59, 80, 83, 100, 118
- Berlage, Hendrik P.** (1856-1934), Nederlands architect 337
- Berlijn** 236
- Bernlef**, Friese 9de eeuwse dichter 41
- Bilderdijk, Willem** (1756-1831), Nederlands dichter, historicus en rechtsgeleerde 338
- Binchois, Gilles** (1400-1460), componist 87
- Blok, Petrus J.** (1855-1929), Nederlands historicus 337
- Bodel, Jean** (circa 1175-1210), dichter 44
- boekdrukkunst** 102
- Boendale, Jan van** (circa 1280-1352), kroniekschrijver 65
- Boerenkrijg** (1798), opstand in de Zuidelijke Nederlanden tegen het Frans bestuur 242
- boerenopstand** (1323-1328) 57, (1790) 238
- Burundi** 287, 299-300
- Bolland, Jean** (1596-1665), jezuïet, kritisch tekstbezorger van hagiografische bronnen in de *Acta Sanctorum* 208
- Bond Beter Leefmilieu**, Belgische milieubeweging 311
- Bonifatius**, bisschop die in 716 uit Engeland naar Friesland kwam om het geloof te prediken 14
- Bonifatius VIII**, paus van 1294-1303 46, 48
- Borselen, Frank van** (circa 1395-1471), Zeeuws kabeljauws edelman huwde in het geheim (1432) met Jacoba van Beieren 69
- Boswell, James** (1740-1795), Engels schrijver 169
- Botta d'Adorno**, markies van 193
- Boudewijn I** (1930-1993), koning van België 303, 310
- Boudewijn I de IJzeren** (gest. 879), graaf van Vlaanderen vanaf 863 16-17
- Boudewijn II** (gest. 918), graaf van Vlaanderen vanaf 879 17
- Boudewijn IV** (gest. 1035), graaf van Vlaanderen vanaf 988 20
- Boudewijn V** (gest. 1067), graaf van Vlaanderen vanaf 1035 20
- Boudewijn VI** (circa 1039-1070), graaf van Vlaanderen vanaf 1067 23
- Boudewijn VIII** (gest. 1194), graaf van Vlaanderen vanaf 1191 23
- Boudewijn IX** (1171-1205), graaf van Vlaanderen 24
- Bougre, Robert le**, inquisiteur 39
- Boulogne** 5-6
- Bourgonidië** 16, 38, 46, 67-70, 73, 91, 380
- Bourgondische Huis**, Frans adellijk geslacht, dat vanaf het begin van de 15de eeuw tot 1477 over de Nederlanden regeerde 46, 67-91, 90-96; bestuur 67-68
- Bourgondische Kring**, verenigde Nederlandse gewesten die in 1548 in de Duitse rijksorganisatie werden ingedeeld 92, 97, 191, 366, 375, 380
- Bouvines, Slag bij** (1214) 26

- Braak, Menno ter** (1902-1940), Nederlands schrijver 357
- Brabant** 19, 23, 44, 48, 55, 63, 73, 83, 93, 96, 102, 104, 107, 189, 227, 375, 379; en de Bataafse Republiek 228, 250; Belgisch 272, 308, 311; bestuurlijke organisatie 48, 53-54, 58, 68-70, 73, 75-76, 80, 99, 105-106, 193, 200, 381; bevolkingsdichtheid 60, 84, 100, 201; Blijde Inkomsten 53, 70, 75, 79, 112, 236; gerechtshoven 78, 98; letterkunde 64-66; nijverheid en industrie 99; protestantisme 108; opstand van de ambachtslieden 51; en de Opstand 106, 108, 110, 111-113, 115, 117-118, 125, 137; en de Republiek 120, 127-128, 147, 180; steden 24, 31, 52, 59, 65, 78, 81-82, 89, 115, 374; textielnijverheid 52, 59, 63, 72; verzet tegen Jozefistische hervormingen 235, 237
- Brabantse Omwenteling** (1789), revolutie in de Zuidelijke Nederlanden die het gevolg was van de ingrijpende bestuurshervormingen van keizer Jozef II 222, 235, 238
- Brazilië** 138
- Breda** 108, 112, 183; Comité van 236-237
- Brederode, Gijsbrecht van**, bisschop van Utrecht (1455-1456) 71
- Breitner, George** (1857-1923), Nederlands schilder 337
- Broglie, Maurice de** (1766-1820), bisschop van Gent 245-246, 249-251
- Bruegel de Oude, Pieter** (circa 1528-1569), schilder 104
- Brugge** 14, 16, 32, 41, 74, 87, 89, 102-103, 115, 125-126, 243; bestuur 55, 57, 75; bevolkingscijfer 49, 201; bouwkunst 44, 64; Brugse Vrije 58; economie 25, 33, 59, 63, 82, 83, 100; opstand van de ambachtslieden 49-50, 52, 56, 72, 76, 78
- Brunswijk-Wolfenbüttel, Ludwig Ernst**, hertog van (1718-1788), Oostenrijks generaal, voogd en adviseur van prins Willem V 174
- Brussel** 25, 63, 73, 87, 97, 127, 128, 140, 187, 201, 203, 208, 237, 245, 249, 297, 299, 303, 380-381, 385; bankwezen 261, 289, 293; en de Belgische revolutie van 1830 254-255; bouwkunst 278; dienstensector 305; liberaal congres (1846) 261; nuntiatuur 170, 259; en de Opstand in de 16de eeuw 112, 115; rederijkerskamer 102; Soevereine Raad van justitie 235; taalkwestie 253, 283, 296, 306, 310; universiteit van 244
- Buckingham** (1592-1628), hertog van, Engels minister 214
- Bucquoy, graaf van** 184
- burggraaf**, edelman met de erfelijke functie van stadhouder van een stad of streek, aanvankelijk zetelend in een burcht 20
- burgerlijke tolerantie, invoering van de** (1781), het verlenen van burgerrechten en een beperkte vrijheid van eredienst aan protestanten en joden in de Zuidelijke Nederlanden 234
- Busleyden, Jeroom** (1470-1517), humanist en raadsheer aan de Grote Raad van Mechelen 103
- Busnois, Antoine** (gest. 1492), componist 87
- Byzantijnse Rijk** 8, 9, 13, 26, 89
- Calais** 63, 71, 73
- calvinisme** 105-106, 108-109, 124, 128, 130-131, 140, 145, 153, 208, 375-376, 378
- Calvijn, Johannes** (1509-1564), stichter en verbreider van het calvinisme 113, 130, 139, 170
- Campin, Robert** (circa 1378-1444), schilder 87
- Capellen, Joan Derk van der** (1741-1784), Overijssels politicus en patriot 224
- Carnot, Lazare** (1753-1823), Frans wis- en krijgskundige 245
- Cats, Jacob** (1577-1660), dichter en raadpensionaris van de Republiek 140, 153, 170
- Cauwelaert, Frans van** (1880-1961), Belgisch Vlaamsgezind katholiek politicus 295
- censuur** 210, 212, 233, 238, 245, 247
- Centraal Planbureau (CPB)**, Nederlands instituut dat onder meer belast is met het opstellen van het jaarlijkse centraal economisch plan 350
- Centrale Raad voor het Bedrijfsleven**, 302
- Chastellain, Georges** (1405 of 1415-1475), kroniekschrijver 88
- Châtillon, Walter van** (12de eeuw), dichter 41
- Chevrot, Jean**, bisschop van Doornik en voorzitter van de Grote Raad 78
- Childerik I** (gest. 481), koning van de Salische Franken uit het Merovingische geslacht 9
- Childerik III** (gest. 754), koning van de Salische Franken uit het Merovingische geslacht 10
- Chlodio**, koning van de Salische Franken uit het Merovingische geslacht 5
- Chlodowech (Clovis)** (466-511), koning van de Salische Franken uit het Merovingische geslacht 1, 6-9
- Chlotarius I** (gest. 561), koning van de Salische Franken uit het Merovingische geslacht 8
- Christelijk-Historische Unie (CHU)**, Nederlandse christelijke partij 333, 345-346, 364 *zie ook* confessionele partijen
- Christelijke Volkspartij (CVP)**, Belgische christen-democratische partij 300, 302-304, 311 *zie ook* confessionele partijen
- Christelijk Nationale Werkmansbond (CNWB)**, Nederlands christelijke vakbond 330
- Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV)**, Nederlands christelijke vakbond 331, 365
- Christen-Democratisch Appel (CDA)**, Nederlandse christen-democratische partij 364, 370, 372 *zie ook* confessionele partijen
- cisterciënzerorde**, in 1098 in Citeaux gestichte religieuze orde 38
- Claus, Emile** (1849-1924), Belgisch schilder 283
- Claus, Hugo** (1929), Nederlandstalig Belgisch schrijver, schilder, toneel- en filmregisseur 306

- Club van Rome** (1972) 369
- Cobenzl, Carl Johann Philipp** (1712-1770), gevolmachtigd minister van Oostenrijk in de Zuidelijke Nederlanden 198, 210, 213, 215-216
- Coen, Jan Pietersz.** (1587-1629), grondlegger van de Nederlandse koloniale macht in Oost-Indië 137
- Coevorden** 41, 125
- Colbert, Jean Baptiste** (1619-1683), Frans minister 156
- Colenbrander, Herman T.** (1871-1945), Nederlands historicus 171
- Columbanus** (circa 543-615), Iers missionaris 9
- Columbus** (circa 1451-1506), Italiaans zeevaarder en ontdekkingsreiziger 90
- Colijn, Hendrikus** (1869-1944), Nederlands antirevolutionair staatsman 347
- Comité des Belges et Liégeois** (1789) 241
- Comité Central Industriel**, Belgische werkgeversorganisatie 292
- Commune van Parijs** (1871) 272
- communisme, communistische partijen** in België 292, 295-296, 298, 302, 304; in Nederland 330, 342, 352, 354-355, 362; in Nederlands Indië 356
- concilie van Trente** (1545-1563), algemene kerkvergadering die een eind trachtte te maken aan de misstanden in de roomskatholieke Kerk, een nauwkeurige omschrijving van de dogma's gaf en een nieuwe weerstandskracht tegen het protestantisme betekende 208-210, 213
- Concordaat van Worms** (1122), overeenkomst tussen paus Calixtus II en keizer Hendrik V die een einde maakte aan de investituurstrijd 22, 36
- Conferentie van Berlijn** (1884), bijeenkomst van de vertegenwoordigers van bijna alle Europese mogendheden en de Verenigde Staten naar aanleiding van de Portugese aanspraken op de Kongomonding. In het omstreden gebied had Leopold II van België flink geïnvesteerd met Frans kapitaal. De conferentie besloot onder meer dat het gebied een onafhankelijke staat zou worden waarvan het bestuur werd opgedragen aan Leopold II 284
- Conferentie van Londen** (1830), bijeenkomst waarbij de Belgische onafhankelijkheid door de grote mogendheden aanvaard werd 255
- confessionele partijen** in België 276, 278, 279-282, 287, 292, 294-295, 300, 302, 307, 311; in Nederland 325-326, 334-337, 346-348, 350, 356, 364
- Congo Reform Association** (1904), internationale vereniging opgericht door Edmund Morel en Roger Casement om de wantoestanden in de Kongo-Vrijstaat aan te klagen en te bestrijden 284
- Congres van Wenen** (1815), bijeenkomst die na de val van Napoleon werd gehouden om te komen tot een nieuwe staatkundige regeling van Europa 249
- Coninck, Pieter de** (ca. 1250-ca. 1332), Vlaams volksleider 50
- Conscience, Hendrik** (1812-1883), Nederlandstalig Belgisch schrijver 270
- conscriptie** (1798), invoering van de dienstplicht tijdens de Franse bezetting van de Zuidelijke Nederlanden 233, 242, 245
- conservatisme, conservatieve politieke partijen** in België 260-262, 267-269, 290, 293; in Nederland 320, 323, 325
- Constant** (1920), Nederlands schilder en beeldhouwer 357, 360
- Contrareformatie**, katholiek hervormingsstreven als reactie op de Reformatie dat zijn aanzet kreeg na het concilie van Trente 234, 378
- contraremonstranten**, kerkelijke stroming in het calvinisme in het begin van de 17de eeuw, aanhangers van de geloofsopvatting van Gomar 131-132, 134
- Cort van der Linden, Pieter W.A.** (1846-1935), Nederlands liberaal politicus en econoom 340
- Coster, Charles de** (1827-1879), Franstalig Belgisch schrijver 265
- Cromwell, Oliver** (1599-1658), Engels staatsman 148-149, 155, 187
- Cultuurpact** (1973), opdeling van het Belgische culturele leven in zuilgebonden organisaties 310-311
- Cultuurstelsel** (1830-1870), Nederlands koloniaal belastingstelsel waarbij landbouwers werden verplicht een vijfde deel van hun grond te bebouwen met door de regering aan te wijzen producten om de productie aan te passen aan de markt 318, 339
- Cuvilliés, François de** (1695-1768), Zuid-Nederlands architect 215
- Cuypers, Petrus J.H.** (1827-1920), Nederlands architect 337
- cijnzen**, vergoeding in geld of in natura bijvoorbeeld voor in pacht gegeven domaniale grond 29-30; cijnskiezers 242
- Daendels, Herman Willem** (1762-1818), patriot en gouverneur generaal van Oost-Indië 227
- Daens, Adolf** (1839-1907), priester en leider van Vlaamsgezinde volksbeweging, richtte in 1893 de Christene Volkspartij op 279
- Dagobert I** (608-639), koning van Austrasië en Gallië uit het Merovingische geslacht 9
- Danaeus, Lambert** (circa 1530-1595), Frans rechts- en godgeleerde 113
- Damme** 89
- Datheen, Pieter** (circa 1531-1588), calvinistisch predikant en auteur 114
- David van Bourgondië** (1455-1496), bisschop van Utrecht 70, 85
- Defuisseaux, Alfred** (1843-1901), Henegouws

- radicaal socialist 273
- Degrelle, Léon** (1906-1994), leider van de fascistische beweging Rex 296
- Delft** 62, 108
- Delft, Dirc van** (geb. circa 1365), hofkapelaan aan het Hollandse hof en schrijver van theologische werken 66
- Delvaux, Paul** (1897-1994), Belgisch schilder 293
- Democraten** 66 (D66), Nederlandse politieke partij 364-365, 367, 370, 372
- demografische structuur** tot en met de 10de eeuw 3-5; 11de-13de eeuw 27, 32, 35; 14de-17de eeuw 46, 49, 59-60, 80-81, 99; België 263-264, 305; Nederland na 1830 315, 327, 346, 366; bevolkingsafname 59-60, 80, 171, 366; bevolkingstoename 27, 32, 46, 81, 99, 262, 316; migratiebeweging 3-4, 7-8, 33, 100, 378; overbevolking 60
- Den Bosch** 108, 245
- Den Briel** 108, 111, 126
- Den Haag** 67, 73, 108, 120, 126-127, 145, 152, 160, 236; vredesconferenties in 338; Vredespaleis 338
- Dertigjarige Oorlog** (1618-1648), strijd in de Duitse landen tussen de katholieke keizerlijke Habsburgers en Spanje enerzijds en de protestantse vorsten met Frankrijk, Denemarken en Zweden anderzijds 129, 148, 183, 186-187, 192, 208, 212
- Descartes, René** (1596-1650), Frans wijsgeer 151, 208
- Destrée, Jules** (1863-1936), Belgisch Waalsgezind socialistisch politicus 283
- Deventer** 31, 36, 41, 62, 164
- Deutz, Rupert van** (gest. 1129), schrijver van theologische werken 44
- Deventer, C.T. van** (1857-1915), Nederlands liberaal politicus 339
- Dewez, Benoît Laurent**, (1731-1812), architect 197
- Diederik van de Elzas** (1128-1168), graaf van Vlaanderen 23
- Diepenbrock, Alphons** (1862-1921), Nederlands componist 337
- Dirk III** (gest. 1039), graaf van Holland 25, 32, 38
- Doelistenbeweging** (1748), stroming onder de burgerij die de regentenmacht wilde beperken door hen de ambtenbegeving te ontnemen en van belastingpacht en posterijen staatsinstellingen te maken 168-169
- Doesburg, Theo van** (1883-1931), Nederlands schilder 357
- Domela Nieuwenhuis, Ferdinand** (1846-1919), Nederlands Luthers predikant en socialistisch leider 329
- Dominicus de Guzman** (1170-1221), stichter van de dominicanen 39
- Doornik** 3, 5, 9, 13, 37, 85, 87, 106, 108, 113, 191, 201; bisdom 7, 69, 95, 245; bouwkunst 43; economie 87
- Dordrecht** 24, 52, 54, 63, 72; verlies van stapelrecht (1444) 55
- Dorestad** 9, 13, 31
- Dowaai** 32, 34, 48, 51, 56, 64, 67
- Drees, Willem**, (1886-1988), Nederlands socialistisch politicus 348
- Drenthe** 22, 54, 84, 93-94, 120-121, 151-252; en de Bataafse Republiek 228; en de Republiek 125, 128, 166
- drieslagstelsel** 28, 30, 206
- Drucker, Wilhelmina** (1847-1925), Nederlands strijdster voor vrouwenemancipatie 335
- Ducpétiaux, Edouard** (1804-1868), Belgisch liberaal later liberaal katholiek politicus 273
- Dufay, Guillaume** (circa 1400-1474), componist 87
- Duinkerken** 126, 187, 203
- Duitse bezetting** van België 284-287, 297-298; van Nederland 342, 345, 348, 350, 351-354, 356, 371
- Duitsland, Duitse Rijk** 4, 12, 16-18, 22-23, 25, 28, 30, 39, 84, 89, 160, 191-192, 242, 266, 340, 355, 376, 384; en België 262, 283-284, 288; Duitse Hanze 62, 75, 83, 88, 100, 129; nazisme 297, 352, 354; en de Nederlanden 46, 55, 68, 70-71, 91, 97, 110, 134, 161-162; protestantisme 127, 134, 136-137, 146, 148
- Dumouriez, Charles François** (1739-1823), bevelhebber van het Franse leger dat Oostenrijk versloeg in 1792 240
- Dyck, Antoon van** (1599-1641), schilder 215, 220
- Ecolo**, Brussels-Waalse milieupartij 312
- Edict van Nantes**, herroeping van (1685), herroeping van het edict waarbij godsdienstvrijheid aan de hugenoten werd verleend 161-162
- Edward I** (1239-1307), koning van Engeland 47
- Edward III** (1312-1377), koning van Engeland 54, 57
- Edward IV** (1442-1483), koning van Engeland 88
- Eedverbond der Edelen** (1566), groep van meest lagere aristocraten die zich in een politieke alliantie hadden aaneengesloten. Zij eisten afschaffing van de inquisitie en in het algemeen terughoudendheid van de overheid in zaken van het geloof 108, 110
- Eeklo** 275
- Eerste Wereldoorlog** (1914-1918) 275, 277, 284-287, 290, 297, 340-341, 343, 349, 354, 384
- Eeuwige Edict** (1611) 381
- Egmond, Lamoraal** (1522-1568), graaf van 108
- Egmontpact** (1977), communautair akkoord 308
- Elisabeth I** (1533-1603), koningin van Engeland 117
- Elisabeth van Görlitz** (gest. 1451), hertogin van Luxemburg 68-69, 71
- Engeland** 5, 9, 14, 37, 43, 46, 85, 89, 92, 102, 110, 114-115, 137, 148-149, 171, 187-189,

- 192, 196, 299, 318, 378, 385; Amerikaanse koloniën 176, 222, 248; en België 255, 284-285; en Frankrijk 47, 57-58, 69, 77, 127, 284; handelsbeperkingen 83, 98, 232, 251; en Holland 55, 74, 81; katholicisme 161; en Nederland 338; oorlog met de Nederlanden 155-156, 176, 222, 234; en de Republiek 117, 129, 134, 136, 155-156, 159, 164, 224, 226, 240, 247-249, 376; en Spanje 117; en Vlaanderen 26, 33-34, 57, 74-75, 81, 100; wolexport 23, 59, 71, 74
- Engelse Oorlog Eerste** (1652-1654) 156; **Tweede** (1665-1667) 156; **Vierde** (1780-1784) 222, 234
- Ensor, James** (1860-1949), Belgisch schilder 282
- epidemieën** 207, 221, 262; pest 46, 49, 60, 80
- Erasmus, Desiderius** (circa 1466-1536), humanist en schrijver 103-104, 107, 139, 170
- Espen, Zeger Bernard van** (1646-1728), hoogleraar canoniek recht te Leuven 210
- Etats Beliques Unis** (1790) 237
- Eupen, Pierre Simon van** (1744-1804), kanunnik en een van de leiders van de conservatieve oppositie tegen Jozef II 237
- Eupen-Malmedy** 287
- Euromarkt** 299
- Europese Economische Gemeenschap (EEG)** 299, 304, 384
- Europese Gemeenschap voor Atoomenergie** (Euratom) 299
- Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal** (EGKS) 298
- Europese Unie** 257, 299, 313, 385
- euthanasiewetgeving in België** 313
- Eyck, Hubert van** (circa 1370-1426), schilder 85
- Eyck, Jan van** (circa 1390-1441), schilder 75, 85, 88
- Eyskens, Gaston** (1905-1988), Belgisch christen-democratisch politicus 305
- Falck, Anton Reinhard** (1777-1843), algemeen secretaris van de Staat onder Willem I 246, 248
- fascisme in België** 295-297, 300, 302, in Nederland 351
- Februarirevolutie** (1848) 261
- februaristaking** (1941), staking naar aanleiding van arrestaties en molestaties van joden in Amsterdam 352
- Federatie van Katholieke kringen en Conservatieve Verenigingen**, Belgische katholieke conservatieve kiesvereniging (opgericht in 1878) 267
- Federatie Nederlandse Vakverenigingen (FNV)** 359
- feminisme** 290, 311, 335
- feodalisme**, of leenstelsel, waarbij een heer grond in leen gaf en bescherming bood in ruil voor te verlenen diensten en een eed van trouw 1, 16, 20, 23, 48
- Ferdinand van Aragon** (1452-1516), koning van Aragon sinds 1479 en medekoning van Castilië sinds 1474 90
- Filips II** (1527-1598), koning van Spanje, heer der Nederlanden 97-98, 102, 105-107, 111-115, 117-118, 127, 129, 180-181, 183, 189, 192, 194, 197, 208, 217
- Filips IV** (1605-1665), koning van Spanje 184, 187, 220
- Filips V** (1683-1746), koning van Spanje, zijn troonsbestijging in 1700 werd aanleiding tot de Spaanse Successieoorlog 189, 205
- Filips II August** (1165-1223), koning van Frankrijk 23, 26
- Filips IV de Schone** (1268-1314), koning van Frankrijk 47, 50
- Filips de Goede** (1396-1467), hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen, Artesië en Franche-Comté 67-68, 70-71, 75, 77, 85-89, 90
- Filips de Schone** (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen enz. 90
- Filips de Stoute** (1342-1404), hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen, Artesië en Franche-Comté 67-69, 86
- Filips van Anjou** zie **Filips V**
- Filips van de Elzas** (1168-1191), graaf van Vlaanderen 24, 26, 33, 43-44
- Floris III** (1157-1190), graaf van Holland 28
- Floris V** (1254-1296), graaf van Holland en Zeeland 23, 25, 44, 47
- Fortuyn, Pim** (1948-2002), Nederlands politicus 372-373
- Franciscus Bernadone** (1182-1226), stichter van de franciscanen 39
- Franckenberg, Johann Heinrich Ferdinand** (1726-1804), kardinaal, aartsbisschop van Mechelen 233, 236
- Franqui, Emile** (1863-1935), Belgisch financier en politicus 288-289
- Franken**, naamsaanduiding voor Salische en Ripuarische Westgermaanse stammen 1, 3-18
- Frankische Rijk** 5-18; Karolingische periode 1, 10-18, 29, 35, 375; Merovingische periode 1, 5-12
- Frankrijk** 1, 4, 12, 16-18, 37-39, 68, 77, 84, 102, 114-115, 119, 146, 148-149, 171, 196, 202-203, 223, 227, 237, 240, 246, 248, 250, 297, 303, 375, 382, 384; en de Bataafse Republiek 229, 230-233; bezetting van de Oostenrijkse Nederlanden 241, 251, 379; en België 255, 259, 262, 285, 297, 303, 314; en de Bourgondische gewesten 67-69; culturele invloed van 43-45, 86, 169, 283; en Engeland 47, 56-57, 69, 222, 286, 376; en het Habsburgse Huis 93, 95, 129, 148, 173; Klassicisme 244; oorlog met de Nederlanden 159, 166; protestantisme 160-162; en de Republiek 128-131, 134, 137, 146, 155-156, 159, 164-165, 224, 227-228; en Spanje 117, 124, 127, 130, 156, 181, 187; en Vlaanderen 23, 25-26, 34, 41, 46-48, 50-51,

- 55, 57, 63; en Zuidelijke Nederlanden 70-71, 80, 91, 110, 154, 156, 163, 187, 190, 241
- Frans I** (1495-1547), koning van Frankrijk 93, 94
- Frans II** (1768-1835), keizer van het Duitse Rijk (= Frans I van Oostenrijk) 241
- Fransen van de Putte, Isaac Dignus** (1822-1902), Nederlands liberaal politicus 317
- Frederik I Barbarossa** (circa 1123-1190), keizer van het Heilige Roomse Rijk 23, 28
- Frederik de Grote** (1712-1786), koning van Pruisen 171
- Frederik Hendrik** (1584-1647), prins van Oranje, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Overijssel en Gelderland 137, 146, 149, 155, 158
- Frederik van Blankenheim** (gest. 1423), bisschop van Utrecht 54, 69
- Frère-Orban, Walthère** (1812-1896), Belgisch liberaal politicus 265
- Friesland** 10, 12-13, 15-16, 26-27, 44, 54, 67-68, 84, 95, 377; en de Opstand 106; en de Republiek 120-121, 151, 165-166, 174; taal 41; textielnijverheid 14, 32; waterhuishouding 28
- Friezen**, Germaanse volksstam sedert de 6de eeuw gevestigd langs de Waddenzee, verbreidde zich later langs de kust van de Noordzee 4-5, 9, 14, 23
- Front Démocratique des Francophones (FDF)** (1965), Brusselse politieke partij 307
- frontbeweging**, Vlaams-nationale beweging 286; Frontpartij (1919) 295-296
- Fruin, Robert** (1823-1899), Nederlands historicus 337
- Gallië** 1, 3, 5, 8
- Galilei** 208
- gastarbeiders** 368, 370
- Geheime Raad** (ingesteld in 1531), dagelijks vergaderend adviescollege van de landsheer; was belast met de juridische supervisie en met wetgevende en administratieve taken in de regering van de Nederlanden 98-99, 184
- Gelre**, graafschap en graven van, vanaf 1588 gewest 17, 21, 25-26, 55, 68-69, 71, 91, 93-95, 377, 380; gerechtshoven 98; letterkunde 64; en de Opstand 106, 112-113, 117, 125; en de Republiek 120, 160, 165-166, 189
- Gemeentekrediet**, openbare kredietinstelling in België 265
- Generaliteit**, de Staten-Generaal der zeven provincies 149-151, 165
- Generaliteitslanden** (Staats-Brabant, Staats-Limburg en Staats-Vlaanderen), 17de-eeuwse veroveringen van de Republiek, werden niet als volwaardig lid binnen de Unie opgenomen maar door de Generaliteit bestuurd 120, 127, 147, 185
- Gent** 9, 17, 32, 40, 77-78, 87, 89, 90-91, 93, 187, 193, 201, 203, 207-208, 213, 218; bouw-kunst 43-44, 64, 85; bestuurlijke organisatie 34, 50-52, 56-57, 74, 76; bisschop van 245; Calvinistische Republiek 52, 112-113; economie 244, 262, 275; inwonersaantal 32; en de Opstand 108, 112-113, 115, 126; opstand van de ambachtslieden 50-52, 73, 77-79, 91; orangistisch oproer (1931) 259; protestantisme 108; rederijkerskamer van 102; Raad van Vlaanderen 75, 77-78; universiteit 252, 266, 282, 286, 296; verzet tegen Oostenrijk 238
- Germanen**, verzamelnaam voor een aantal volksstammen uit een Indo-Europese groep die zich tussen Rijn, Weichsel en Donau vestigden. In de 2de eeuw v. Chr. trokken zij verder westwaarts 1-18, 170; handel 8-9, 14; kerstening 8-9, 37; koningschap 8-9, 15; taal 6; vestigingsgebied 3-5, 11-12 zie ook rechtswezen
- Gezelle, Guido** (1830-1899), Vlaams katholiek dichter 268
- gilde**, privaatrechtelijke of publiekrechtelijke vereniging van personen die hetzelfde beroep of bedrijf uitoefenen 35, 46, 51-53, 56, 63, 69, 78, 82, 84, 89, 112, 168, 200, 215, 278; afschaffing van de 229, 232
- Godfried van Bouillon** (1061-1100), hertog van Lotharingen, markgraaf van Antwerpen, graaf van Verdun, leider van de eerste kruistocht 22
- godsdienst, godsdienstig leven** 37-40, 84-86, 122-124, 127-129, 130-133, 134, 136, 144-145, 153-154, 169-170, 183, 208-213, 322-325, 327, 331-333, 348, 378-379, 383; formele gelijkstelling van 323, 379; tolerantie 122, 249-250; twisten 128-133; vervolging 104-105; vrijheid van 128-129, 148, 153, 249-250, 254 zie ook calvinisme, protestantisme, Hervorming, Kerk
- Goens, Rijklof Michaël** (1748-1810), prinsgezind schrijver en geleerde 225
- Goes, Hugo van der** (circa 1440-1482), schilder 89
- Gogh, Vincent van** (1853-1890), Nederlands schilder 337
- Gorter, Herman** (1864-1927), Nederlands dichter en marxistisch theoreticus 337
- gotiek** 44; Brabantse gotiek 45, 87; Scheldegotiek 45
- Gouda** 62, 70, 103, 132; Goudse vrijkorps 226
- Gouden Eeuw** 62, 136-148, 170, 223, 317-318, 378
- Granvelle, Antoine Perrenot, kardinaal van** (1517-1586), Spaans staatsman 107
- Gregorius van Tours** (circa 539-594), Frans bisschop 3
- Gregorius VII**, paus van 1073-1085 36
- Gregorius XVI**, paus van 1831-1846 260
- GroenLinks**, Nederlandse linkse partij 364
- Groen van Prinsterer, Guillaume** (1801-1876), Nederlands conservatief orthodox-protestant staatsman 322-325, 338

- grondwet, Belgische** (1830) 257-258, 320; herziening (1893) 270, 277, 282; (1919) 290; (1970) 308; (1980) 309; (1988) 309; (1993) 309
- grondwet, Nederlandse** 247, 322, 324, 334; wijzigingen (1840) 319, 320-321; (1887) 334
- grondwet, Verenigd koninkrijk** 249-250
- Grondwettige Herstelling**, eis van de patriotten die alle oude rechten en privileges waardoor de gewone burger zijn invloed was kwijtgeraakt, wilden herstellen 224, 227
- Groningen** 22, 34, 54, 68, 84, 93-95, 106, 151; Ommelanden 68, 93-94, 125; en de Opstand 112; en de Republiek 120, 125; universiteit van 252
- Groot-Brittannië** *zie* Engeland
- Groot, Hugo de** (1583-1645), rechtsgeleerde en schrijver 137, 144, 338
- Groote, Geert** (1340-1384), boeteprediker en stichter van de Broederschap des Gemeenen Levens 65
- Groot Privilege** (1477), werd door de Staten-Generaal aan Maria van Bourgondië afgedwongen om de centralistische politiek van haar vader ongedaan te maken 91, 115, 381
- Grote Raad van Mechelen**, hooggerechtshof 74, 78, 85, 98-99
- Gruuthuse, Lodewijk van** (ca. 1420-1492), stadhouder van Holland en Zeeland 88
- Guldensporenslag** (1302), overwinning van de Vlaamse ambachtslieden op het Franse riddersleger 35, 51, 56
- Gulden Vlies**, door Filips de Goede ingestelde ridderorde 87-89, 110
- Gulik, huis en hertogdom**, adellijk geslacht waaruit de hertogen van Gelre voortkwamen 50-51, 54, 68, 130
- Gulik, Johan Willem** (1562-1609), hertog van 130
- Gulik, Willem** (gest. 1304), graaf van 50-51
- Gulik, Willem** (1371-1402), hertog van 54-55
- Gwijde van Dampierre** (1263-1298), graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen 47-48, 50-51
- Haags Verdrag** (1795), offensief en defensief verbond tussen de Bataafse en Franse Republiek 228
- Haarlem** 62, 99, 119, 164, 176, 322; beleg van 111
- Habsburgse Huis**, Duits adellijk geslacht dat in verschillende landen van Europa geregeerd heeft 46, 69, 90-113, 117, 179-221, 242, 375-377, 380-381, 385; bestuur 97-99, 109-113, 181-190, 233-235, 373-374; en Frankrijk 90, 129, 148, 159, 172, 241, 245
- Hadewych** (eerste helft 13de eeuw), Middelnederlands dichteres 44, 65
- Hall, Floris A.**, baron van (1791-1866), Nederlands conservatief politicus 317, 321
- Halle, Adam de la** (gest. 1286), Frans dichter uit Atrecht 44
- Hallstatt-cultuur**, cultuur uit de vroege ijzer-
- tijd (circa 700-500 v. Chr.) 1
- Hals, Frans** (circa 1583-1666), schilder 137, 144, 162
- handel en scheepvaart tot en met de 10de eeuw** 9, 12, 13, 14; 11de-13de eeuw 19-20, 23-27, 30-32, 43; 14de-16de eeuw 46, 57-59, 61, 74-75, 80, 82; tijdens de Republiek 118-120, 126, 128, 136, 139, 149, 154-157, 162, 164, 171, 176-177, 376; in de Spaans/Oostenrijkse Nederlanden 183, 186, 202-208; 18de-19de eeuw 223, 230; in het Verenigd koninkrijk 251; België 261-262, 274-275, 280-283, 309; Nederland na 1830 317, 328, 340; achteruitgang 46, 163, 171, 230; op Amerika 138; belasting op de 111; op Indië 135-136, 251, 376; internationale 58, 59, 79-83, 100, 118, 154-156, 164, 171, 251, 261-262, 289, 316, 340, 376; Middellandse Zee- 63, 82, 118-119, 155; Noordzeehandel 31, 62-63, 164; Oostzee- 9, 30, 62, 72, 81-82, 84, 99, 118, 155-156, 164; passieve 34; protectionisme 84, 235, 262, 289; rivier- 34, 72, 83; op de Rijn 34; en de Spaanse kaapvaart 126; transitohandel 25, 262; vrijhandel 100, 234, 262, 265, 268, 316, 321
- handelskapitalisme**, economische maatschappijvorm die voorafgaat aan het industriële kapitalisme 34, 64, 328, 376, 381
- handelsoorlogen** 83, 154-157, 164
- Hanze** (vanaf de 12de eeuw), verbond van kooplieden uit één enkele stad of een aantal steden die bepaalde handelsvoorrechten genoten waarvoor hanzerecht werd betaald 34, 62-63, 83-84, 100; strijd tegen de 72, 83-84
- Hatta, Mohammed** (1902-1980), Indonesisch politicus 355
- Haynin, Jean de** (1423-1495), kroniekschrijver 87
- Heelus, Jan van** (tweede helft 13de eeuw), kroniekschrijver 64
- Heilige Roomse Rijk** (800-1806), naam van het gebied van de Duitse keizers waarmee tot uiting werd gebracht dat zij zichzelf beschouwden als de rechtsnavolgers van de Romeinse keizers en als beschermers van de Kerk van Rome 17-18 *zie verder* Duitse Rijk
- Heinsius, Daniël** (1580-1655), hoogleraar in de klassieke letteren en schrijver 142-144
- Heinsius, Nicolaas** (1641-1720), raadpensionaris 164
- Helmers, Jan** (1767-1813), dichter en schrijver 231
- Hendrik I de Vogelaar** (876-936), keizer van het Heilige Roomse Rijk 13, 17
- Hendrik III** (1231-1261), hertog van Brabant 44
- Hendrik III** (1551-1589), koning van Frankrijk 117
- Hendrik IV** (1553-1610), koning van Frankrijk 117, 127, 130, 187
- Hendrik van Navarra** *zie* Hendrik IV

- Henegouwen** 15, 19, 23, 47-48, 59, 73, 74, 76, 189, 203, 217, 262, 275, 377; bevolkingsdichtheid 60, 84; gerechtshoven 98; landbouw 58, 83; nijverheid en industrie 99, 244, 255, 269; en de Opstand 113; personele unie met Holland 23, 54-55, 67-70; personele unie met Vlaanderen 23, 26; steden 31; verzet tegen jozefistische hervormingen 236
- Hermans, Willem Frederik** (1921-1995), Nederlands schrijver 351
- Hervorming**, godsdienstige stroming in de 16de eeuw die aanvankelijk een zuivering van de misbruiken van de katholieke Kerk beoogde, maar die spoedig helemaal met Rome brak 94, 104-105, 107, 379
- Heutsz, Johannes B. van** (1851-1924), Nederlands generaal en civiel gouverneur van Atjeh 339
- Heye, Jan Pieter** (1809-1876), Nederlands dichter 138
- Heyn, Piet** (1577-1629), bevelhebber bij de WIC die in 1628 de Spaanse zilvervloot kaapte 138
- Hieronymus** (347-419), Latijns kerkvader en kerkleraar 5, 103
- Hildegaersberch, Willem van** (tweede kwart 14de eeuw-circa 1408) 66
- Hirn, François-Joseph**, bisschop van Doornik (1802-1819) 245
- Hitler, Adolf** (1889-1945), Führer van het Derde Rijk (1933-1945) 297
- Hoei** 20, 22, 39-40
- Hoei, Reinier van** (eerste kwart 12de eeuw), edelsmid 43
- Hoekse en Kabeljauwse twisten** (14de en 15de eeuw), de namen Hoeken en Kabeljauwen ontstonden tijdens de opvolgingsstrijd in Holland tussen Willem V en zijn moeder Margaretha van Henegouwen, de adel was grotendeels Hoeks terwijl veel steden Kabeljauws waren 55, 70, 72, 170
- Hoëvell, Woltes Robert**, baron van (1812-1879), Nederlands liberaal politicus 310
- Hof van Holland** (1428-1462), hoog bestuurs- en rechtscollege voor Holland-Zeeland 74
- hofmeier**, titel van de hoogste functionaris aan het Merovingische hof 10
- hofstelsel**, organisatie van de agrarische productie in de vroege Middeleeuwen, waarbij het domein (of hof) economisch zelfvoorzienend was. Een deel van het domein werd voor de grondbezitter zelf geëxploiteerd door horigen, de rest werd door boeren uitgebaat die hiervoor diensten, goederen of betalingen aan de eigenaar van de grond verschuldigd waren 14, 27, 29
- Hogendorp, Gijsbert Karel van** (1762-1834), voorzitter van de Staten-Generaal onder Willem I 246
- Holland**, graafschap en graven van, vanaf 1588 gewest 16, 19-20, 23-25, 27, 36, 47, 54-55, 67-69, 99, 156, 220, 315, 380-381; belastingheffing 72, 84, 96-97, 164-165, 167-168; bestuurlijke organisatie 71-75, 105-106, 120-121, 133-134; bevolkingsdichtheid 59-60, 84, 171; cultuur 65-66, 139-144, 146, 176; exportnijverheid 62, 99, 128; en de gereformeerde Kerk 126, 130-133; godsdienstige tolerantie 128-129, 132; handel 61, 72, 119, 126, 135-136, 139, 149, 177; lakennijverheid 59, 62, 99, 119; landbouw en veeteelt 60-61; en de Opstand 107-108, 112-114, 117, 147; en de patriotten 230-232; en de Republiek 119-123, 126, 147, 149-151, 160, 163-164, 377; stapelmarkt 72; steden 31, 61-62, 80, 174, 377; volkscultuur 145-146; waterhuishouding 28, 60-61, 139; en Zuidelijke Nederlanden 61
- Hollandse Maatschappij der Wetenschappen** (opgericht 1777) 176
- Honderdjarige Oorlog** (1337-1453), strijd om de Franse kroon tussen Engeland en Frankrijk, waarvan de eerste fase zich in de Nederlanden afspeelde 55, 57, 69
- honderdste penning**, onderdeel van Alva's belastingstelsel; eenmalige heffing van 1% op alle bezit, zowel roerende als onroerende goederen 96, 111
- hongersnoden** 45, 49, 60, 108, 262, 353
- horigen**, zij die persoonlijk vrij maar zakelijk onvrij waren omdat ze gebonden waren aan de grond waarop ze woonden en verplicht tot bepaalde diensten aan de grondheer 6, 14, 18
- Horne, Filips van Montmorency**, graaf van (1518-1568) 110
- Horta, Victor** (1861-1947), Belgisch architect 283
- Houten, Samuel van** (1837-1930), Nederlands liberaal politicus 325, 335; kinderwetje van (1874) 336
- Hudde, Johannes** (1628-1704), burgemeester van Amsterdam 153
- Hugonet, Pierre** vanaf 1649 uitgever van de *Relations véritables* 212
- Huizinga, Johan** (1872-1945), Nederlands historicus 170
- humanisme**, culturele stroming die in navolging van de antieke schrijvers streefde naar een zelfstandige ontplooiing van de mens op geestelijk gebied 85, 102-103, 107, 252, 378, 381
- Huygens, Constantijn** (1596-1687), staatsman en schrijver 140, 142-143, 169
- Huysmans, Kamiel** (1871-1968), Belgisch socialistisch politicus 295
- Idenburg, Alexander W.F.** (1861-1935), Nederlands anti-revolutionair politicus 339
- Ieper** 20, 34-35, 48-49, 51, 57, 64, 84, 191, 243
- Ierland** 9, 59
- Indië** 127-128, 248, 317, 338-340, 341, 354-356 zie ook Java, Atjeh

- industrialisatie** 274-275, 288, 310, 327-328, 342, 351
- industrie** 251, 288-289, 305, 308, 342, 351, 367, 376
- industriële revolutie** 317
- inquisitie**, rechtbank belast met het onderzoek naar misdrijven tegen het geloof 39, 107, 111
- Investituurstrijd** (1075-1122), strijd tussen paus en keizer over het recht van de keizer om kerkelijke ambten te belenen en bisschoppen te benoemen 22, 36-37, 39
- Irene** (1939), prinses der Nederlanden 362
- Isabella Clara Eugenia** (1566-1633), aartshertogin, dochter van Filips II van Spanje, verkreeg samen met haar echtgenoot Albrecht van Oostenrijk het bestuur over de Zuidelijke Nederlanden 179, 181-182, 184, 199
- Isabella van Beieren** (1369-1435), koningin van Frankrijk 67
- Isabella van Castilië** (1451-1504), koningin van Castilië 90
- Israëls, Jozef** (1824-1911), Nederlands schilder en graficus 337
- Italië** 10, 12, 17, 23-24, 30, 34, 49, 83, 89, 100, 109, 139, 266, 297, 368
- jaarmarkten**, soms weken durende markten waar kooplieden handel dreven en waarvan de sluitingsdagen vaak als conventionele betalingstermijnen ingang vonden 34, 62, 80, 83, 100; jaarmarktbrief 34
- Jacoba van Beieren** (1401-1436), gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen 68-70
- Jacobs, Aletta** (1854-1929), eerste Nederlandse vrouwelijke doctor en strijdster voor vrouwenkiesrecht 335
- Jacobus I** (1566-1625), koning van Engeland 133, 134
- Jacobus II** (1633-1701), koning van Engeland 161
- Jaer, Gustave de**, Belgisch liberaal katholiek, sociaal-reformist 273
- Jan I** (1254-1294), hertog van Brabant-Limburg 44, 47
- Jan II** (1276-1312), hertog van Brabant-Limburg 53
- Jan III** (1300-1355), hertog van Brabant-Limburg 54
- Jan IV** (1403-1427), hertog van Brabant-Limburg 68-69, 78, 112
- Jan van Arkel** (1314-1378), bisschop van Utrecht 67
- Jan van Avesnes** *zie* Avesnes
- Jan van Beieren** (1374-1425), prins-elect van Luik 67-70
- Jan van Nassau** (1535-1606), broer van Willem van Oranje, stadhouder van Gelre 113, 125, 129
- Jan van Renesse** (gest. 1304), leider van de Vlaamsgezinde anti-Hollandse partij in Zeeland 51
- Jan zonder Vrees** (1371-1419), hertog van Bourgondië 68-69, 87
- jansenisme**, een richting in de rooms-katholieke Kerk tussen 1640 en de 18de eeuw die in meerdere opzichten aanleunde tegen het protestantisme 169, 209-210
- Jansenius, Cornelius** (1585-1638), hoogleraar aan de universiteit van Leuven en bisschop van Ieper 209
- Japan** 355-356
- Java** 248, 317
- jezuïetenorde**, rooms-katholieke manlijke orde in 1534 gesticht 170, 208, 211
- joden** 327, 370, 379; vervolging 298, 352, 354
- Johan Willem Friso van Nassau** (1687-1711), stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe 165
- Johanna** (1322-1406), hertogin van Brabant-Limburg 53-55, 68
- Johanna van Castilië** (1479-1555), erfdochter van Aragón en Castilië, huwde Filips de Schone 90
- Johannes XXIII** (1881-1963), paus van 1958-1963 363
- jongerencultuur** 306, 359
- Jongh, E. de** (1931), Nederlands historicus 142
- Jordaanoproer** (1934), ongeregeldheden die begonnen naar aanleiding van de door de regering-Colijn afgekondigde verlaging van de werklozenuitkering 349
- Jozef II** (1741-1790), keizer van Oostenrijk 52, 193-194, 210, 233-238, 240, 250, 382
- Jozefistische hervormingen** 233-236; verzet tegen 235-236
- Juan van Castilië** 90
- Juliana** (1909-2004), koningin der Nederlanden 348
- Kamerlingh Onnes, Heike** (1853-1926), Nederlands natuurkundige 337
- Kamerijk** 3, 7, 21-22, 69, 85, 89
- Kampen** 34, 62-63, 120
- Karel I** (1600-1649), koning van Engeland 148-149, 155
- Karel II** (1630-1685), koning van Engeland 160-161
- Karel II** (1661-1700), koning van Spanje 162, 188-189, 220
- Karel III** *zie* Karel VI
- Karel IV** (1316-1378), koning van Bohemen, keizer van het Duitse Rijk 53, 55
- Karel V** (1500-1558), keizer van het Heilige Roomse Rijk, koning van Spanje, heer der Nederlanden 91-95, 97, 102, 104-105, 112, 129, 189
- Karel VI** (1685-1740), keizer van het Heilige Roomse Rijk 189, 191-192, 198, 202, 220
- Karel VI** (1368-1422), koning van Frankrijk 67
- Karel XII** (1682-1718), koning van Zweden 126
- Karel de Goede** (1119-1127), graaf van Vlaanderen 25
- Karel de Grote** (742-814), koning van de

- Franken, keizer van het Heilige Roomse Rijk 1, 9-12, 14, 41
- Karel II de Kale** (823-877), koning van West-Francië 12, 17
- Karel Martel** (circa 676-741), hofmeier aan het Merovingische hof 10
- Karel de Stoute** (1433-1477), hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen, Artesië en Franche-Comté 72, 74, 79-80, 83, 87, 89-91, 98, 191, 380
- Karel van Egmond** (1467-1538), hertog van Gelre 93-95
- Karel van Lotharingen** (1712-1780), landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden (1741-1744 en 1749-1780) 199, 215
- Karel van Oostenrijk** *zie* Karel VI
- Karloman** (gest. 754), hofmeier 14
- Karolingische periode** *zie* Frankische Rijk
- Katanga** 300
- Kater, Klaas** (1833-1916), Nederlands christelijk vakbondsleider 330
- katholicisme** 106-107, 109, 111, 122, 161, 169-170, 184-185, 208-212, 234, 249-250, 253-254, 257-258, 269-270, 277, 279, 284, 299, 303-304, 315, 322-325, 327, 330-332, 334, 336-338, 350, 358; Belgische politieke partij 276, 279-281, 285, 290, 292-294, 303; verenigingsleven 273, 279, 330-331, 343-344 *zie ook* Katholieke Unie, Katholiek Blok, christelijke Volkspartij, confessionele partijen, Rexisme
- Katholiek Blok**, Belgische katholieke politieke partij 294-295 *zie ook* confessionele partijen
- Katholieke Unie**, Belgische katholieke politieke partij 294 *zie ook* confessionele partijen
- Katholieke Volkspartij** (KVP), Nederlandse katholieke politieke partij 346-347, 357, 364, 367 *zie ook* confessionele partijen
- Kaunitz, Wenzel Anton, graaf von** (1711-1794), waarnemend landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden (1744-1746) 198-199, 210
- Kelten**, volksstammen uit Midden-Europa die vanaf 2000 v. Chr. over West-Europa uitzwermden 1, 3, 8, 16
- kerk** 35-37, 84-86, 130-133, 134; Afscheiding van 1834 315, 322, 326, 332; calvinistische 124, 127, 130-131, 153-154, 253, 322, 379, 381; Gereformeerde 126, 130, 133, 169, 176, 322, 333, 345-346, 356, 379; hervormingsbewegingen 36, 106-116, 234, 379; katholieke 122, 127-128, 131, 148, 161, 169-170, 234-236, 243, 249-250, 252-254, 257, 260-261, 264, 267-269, 278-279, 284, 293, 299, 311, 322-323, 325-327, 343-344, 358, 362-363, 379, 381; libertijnse 124, 131; Nederlands Hervormde 253, 315, 322, 324-326, 332-333, 346, 362; Oudbisschoppelijke Cleresij 170; en staat 11, 14-15, 22-23, 107, 130-134, 145, 229, 234-236, 243-245, 249-250, 257, 259, 260, 265-266, 320, 322; en onderwijs *zie* onderwijs en conservatieve partijen *zie* conservatisme *zie ook* godsdienst
- ketterij**, godsdienstige opvattingen die niet in overeenstemming waren met de gevestigde kerkelijke macht 39, 98, 105, 107, 115, 235; Katharen 39
- Keulen** 3, 18, 25, 39, 43, 45, 68, 100
- Keynes, John Maynard** (1883-1946), Engels econoom 289
- kiescensus**, de belastingsom waarvan de uitoefening van het kiesrecht afhankelijk werd gemaakt 249, 259, 261, 276, 320, 325, 335
- kiesstelsel** België 254, 261, 277; Nederland 320, 333-335, 340; Verenigd koninkrijk 249-250 *zie ook* kiescensus
- Kleef** 40, 43
- Kloos, Willem** (1859-1938), Nederlands dichter en criticus 337
- Kluit, Adriaan** (1735-1807), Oranjegezind historicus 225
- kluizenarij** 38-39
- Kok, Wim** (1938), Nederlands socialistisch politicus 370, 372
- Kol, Hendrik H. van** (1852-1925), Nederlands socialistisch politicus 339
- koloniën, koloniale politiek** 230; Belgische 269, 274, 284, 287-288, 299, 300, 305, 384; Nederlandse 248, 251, 316-317, 325, 328, 335, 338-340, 355-356, 362, 384 *zie ook* Cultuurstelsel
- Kongo** 284, 287-288, 297, 299-300, 384
- koningskwestie** *zie* Belgische koningskwestie
- koningschap**, ideologie van het 318-319, 321 *zie ook* Germanen
- Kool-Smit, Joke** (1933-1981), Nederlands feministe, oprichtster van Man-Vrouw-Maatschappij 361
- Kortrijk** 48-51, 64, 191, 201, 275
- kraakbeweging** 360, 366
- kruistochten**, tussen de 11de en 13de eeuw ondernomen tochten om Palestina op de moslims te heroveren 22, 26, 38, 54
- Kruseman, Mina** (1839-1922), Nederlands actrice en strijdster voor de vrouwenemancipatie 335
- Kuyper, Abraham** (1837-1920), Nederlands protestants theoloog en ARP politicus 325, 326, 331-335
- landbouw** 14, 27-30, 32, 58-61, 119, 138, 206-207, 223, 230, 251, 260, 262-264, 275, 281-282, 289, 305, 317-318, 328, 367, 376
- landsheerlijke staten** 18-44; economie 18, 20, 21, 23, 26, 27-30
- Langobarden**, Oost-Germaanse stam, waren oorspronkelijk aan de Elbe gevestigd, trokken begin 6de eeuw naar de linkeroever van de Donau 10
- Lassus, Orlandus** (1532-1594), polyfoon componist 101
- La Tène-cultuur**, cultuur uit de late ijzertijd (circa 500 v. Chr.) 1
- leenstelsel**, in het begin van de Middeleeuwen in Europa ontwikkeld stelsel waarbij grootgrondbezitters stukken grond aan hun

- vazallen in leen gaven in ruil voor hun steun 10, 12
- Le Havre** 286
- Leicester, Robert Dudley, graaf van** (1532-1588), Engels staatsman en veldheer, van 1586-1587 landvoogd van de opstandige gewesten 115, 127
- Leiden** 28, 62, 84-85, 99, 119; beleg van (1574) 111, protestantisme 108; universiteit van 113, 252
- Leopold I van Saksen-Coburg** (1790-1865), koning van België 255, 259-261
- Leopold II van Saksen-Coburg** (1835-1909), koning van België 274, 277, 284; en Afrikaanse koloniën 278
- Leopold III van Saksen-Coburg** (1901-1983), koning van België 297, 303, 309
- Leopoldstad** 300
- Le Sage ten Broek, J.G.** (1775-1847), ultramontaan en publicist, voorvechter van de katholieke emancipatie 253
- letterkunde** 11de-13de eeuw 21, 41, 44; 14de eeuw-1588 64-66, 102-103; in de Republiek 140-141, 144, 162, 169, 230, 232; in de Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden 219; Belgische 265, 268, 270, 283, 293, 306; Nederlandse na 1830 316, 337, 359, 360
- Leuven** 22-23, 201, 235-236, 253; universiteit van 103, 253, 265, 308
- Liberale Unie**, Nederlandse liberale partij 333, 346
- liberalisme**, liberale politieke partijen 171, 254; in België 257-262, 264-266, 269-271, 277, 280, 282, 290-295, 300, 310-313, 378; in Nederland na 1830 314-315, 318-321, 323-329, 332-335, 344-347, 350-351, 356, 373, 378, 382
- Lichtervelde, Jacob van** (eind 14de begin 15de eeuw), soeverein-baljuw van Gent 76
- Lijst Pim Fortuyn** (LPF), Nederlandse politieke partij 372
- Limburg** 2, 22, 25, 49, 68-69, 73, 189, 191, 253, 266, 287, 307-308, 316; nijverheid en industrie 275, 288, 309; en de Opstand 113, 137
- Locarno-verdragen** (1925), akkoord tussen Duitsland en Frankrijk en een aantal andere Europese landen voor handhaving van de vrede in Europa 287
- Lodewijk I de Vrome** (778-840), koning van de Franken, keizer van het Heilige Roomse Rijk 1, 11-12, 14
- Lodewijk II de Duitser** (806-876), koning van Oost-Francië 12
- Lodewijk II de Stamelaar** (846-879), koning van West-Francië 17
- Lodewijk XIV** (1638-1715), koning van Frankrijk 156, 159-163, 187, 189, 192, 195, 197, 206, 209, 212, 215, 219-221
- Lodewijk XVIII** (1755-1824), koning van Frankrijk 248
- Lodewijk van Male** (1330-1384), graaf van Vlaanderen 54, 57
- Lodewijk van Nevers** (circa 1304-1346), graaf van Vlaanderen 57
- Lokeren** 275
- Londen** 164, 171, 236, 297; Nederlandse regering in 353, 354; Vlaamse Hanze van 34
- Loppem, akkoord van** (1917), overeenkomst tussen koning Albert I en vertegenwoordigers van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité over onder meer het invoeren van het algemeen stemrecht en sociale hervormingen 290, 294
- Lorentz, Hendrik A.** (1853-1928), Nederlands natuurkundige 337
- Lotharius I** (795-855), koning van Midden-Francië 12, 375
- Lotharingen** 12, 16, 18, 21, 38, 159
- Lubbers, Ruud F.** (1939), Nederlands CDA-politicus 370
- Lucebert** (1924-1994), Nederlands dichter en schilder 351, 360
- Luik** 12, 24-25, 39, 44, 48-49, 58, 91, 190, 201, 241, 250, 288, 307, 377; bestuur 48, 53, 79; bisdom 20-23, 84; bouwkunst 42-43, 45; landbouw 262; nijverheid en industrie 244, 261, 275; opstanden 51-54, 69, 80, 222, 238-240; universiteit van 45, 266
- Lumumba, Patrice E.** (1925-1961), Kongolees politicus 300
- Luther, Maarten** (1483-1546), Duits monnik en theoloog wiens optreden tegen de misstanden in de katholieke Kerk de Reformatie tot gevolg had 106
- Luxemburg** 2, 26, 59, 97, 106, 161, 190-191, 217, 235, 237, 241-242, 287, 298, 316, 354; bestuur 69, 71, 73, 94, 266; landbouw 84; en de Opstand 112-113, 178
- Luzac, Elie** (1721-1796), Oranjegezind jurist, econoom, pamflettist 225
- Maanen, Cornelis Felix van** (1769-1846), minister van justitie onder Willem I 250
- Maastricht** 8, 12, 22, 25, 40-42, 137
- Maatschappij tot Nut van 't Algemeen** (1784) 223, 252
- Maerlant, Jacob van** (circa 1234-circa 1292), schrijver 44
- Maeterlinck, Maurice** (1862-1949), Franstalig Belgisch schrijver 283
- Magritte, René** (1898-1967), Belgisch schilder 293
- Man, Hendrik de** (1885-1953), Belgisch socialistisch politicus 289, 294-295, 298, 300
- Margaretha van Henegouwen** *zie* Avesnes, Margaretha van
- Margaretha van Male** (1350-1405), gravin van Vlaanderen, Artesië en Franche-Comté, hertogin van Brabant-Limburg 67-68
- Margaretha van Oostenrijk** (1480-1530), landvoogdes van de Nederlanden 90
- Margaretha van Parma** (1522-1586), landvoogdes van de Nederlanden 107
- Maria Christina** (1742-1798), landvoogdes van

- de Oostenrijkse Nederlanden 234
- Maria Elisabeth** (1680-1741), aartshertogin, landvoogdes van de Oostenrijkse Nederlanden 199, 210, 215
- Maria Theresia** (1717-1780), keizerin van Oostenrijk 174, 187, 191-194, 198, 202, 207, 233
- Maria van Bourgondië** (1457-1482), hertogin van Bourgondië, gravin van Vlaanderen, Holland-Zeeland, Henegouwen, Namen, hertogin van Brabant-Limburg en Luxemburg 90
- Maria Stuart** (1631-1661), gemalin van prins Willem II 149, 173
- Maria Stuart** (1662-1694), koningin van Engeland, gemalin van prins Willem III 173, 188
- Mariadevotie** 84-85
- Marie Louise van Habsburg** (1791-1847), keizerin van Frankrijk 245
- Maris, Jacob** (1837-1899), Nederlands schilder 337
- Maris, Willem** (1844-1910), Nederlands schilder 337
- Marshall-hulp** 351, 354
- Marsman, Hendrik** (1899-1940), Nederlands schrijver 357
- Martens, Wildfried** (1936), Belgisch christendemocratisch politicus 309
- Marx, Karl** (1818-1883), Duits econoom, socioloog en politicus 329
- massamedia** 98, 306, 326, 327, 333, 347, 363, 365
- Maurits van Nassau** (1576-1625), prins van Oranje, graaf van Nassau, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Overijssel en Gelderland 122, 124-129, 132-134, 136-137, 139, 150, 174
- Maximiliaan van Oostenrijk** (1459-1519), keizer van het Heilige Roomse Rijk 90-92
- Mazarin, Jules** (1602-1661), Frans minister 187
- Méan, Charles de**, prinsbisshop van Luik 250
- Mechelen** 54, 74, 83, 97, 99, 101, 107-108, 111, 201, 204, 233, 236, 250; opstand van de ambachtslieden 51
- Mengelberg, Willem** (1871-1951), Nederlands dirigent 337
- Mercier, Désiré Joseph** (1851-1926), aartsbisshop van Mechelen 282
- Merovingische periode** zie Frankische Rijk
- Metz, Alpertus van** (eerste helft 11de eeuw), kroniekschrijver 25
- Meulen, Adam Van der** (1632-1690), 215
- Middelburg** 111
- milieupartijen** 312, 369
- Mobutu Sese Seko, Joseph-Désiré** (1930-1997), Zaïrees politicus en militair 300
- Mondriaan, Piet** (1872-1944), Nederlands schilder 357
- Monstrelet, Enguerand de** (gest. 1453), kroniekschrijver 88
- Monterey, graaf van** 197
- Montesquieu** (1689-1755), Frans rechtsgeleerde en politiek theoreticus 200
- Mook, Hubertus J. van** (1894-1965), luitenant-gouverneur-generaal van Nederlands-Indië 355
- More, Thomas** (1478-1535), Engels humanist en schrijver 103
- Moretus**, drukkersfamilie 206
- Mouvement Populaire Wallon (MPW)** (1961), Wallingantische partij 307
- Mulisch, Harry** (1927), Nederlands schrijver 360
- Multatuli** (1820-1887), Nederlands schrijver 317
- Mussert, Anton** (1894-1946), leider van de Nederlandse Nationaal-Socialistische Beweging 351
- muziek, musici** 66, 86-87, 89, 101, 152, 213, 215, 268, 306, 337, 359
- mystiek**, een beschouwende wijze van benadering van het wezen van de Godheid 40, 44, 65, 379
- Naarden** 111
- Nadere Reformatie**, strijd tussen de Coccejanen en Voetianen over de interpretatie van het geloof 153
- Namen**, graafschap en graven van 38, 48, 50-52, 59, 70, 73, 74, 189, 244; landbouw 84; en de Opstand 113
- Namen, Gwijde van**, graaf van (circa 1270-1311), bevelhebber van het Vlaamse leger in de Guldensporenslag 51-52
- Napoleon I** (1769-1821), keizer van Frankrijk 126, 222, 232, 243-251, 269, 376, 382
- Napoleon III** (1808-1873), keizer van Frankrijk 266
- Napoleontische Oorlogen** 245
- Nationaal Arbeiderssecretariaat (NAS)** (1893), Nederlandse socialistische vakbond 329
- Nationaal Christelijk Middenstandsverbond (NCMV)** (1945), Belgische middenstandsorganisatie 292
- Nationaal Congres**, grondwetgevende vergadering van België 257, 259
- Nationaal Hulp- en Voedingscomité** (1914), tijdens de Duitse bezetting van België opgerichte organisatie, die zorgde voor de invoer van levensmiddelen en later ook van andere goederen 286, 290
- Nationaal Instituut voor Radio (NIR/België)** 293
- nationaal-socialisme** 344, 351-352, 373
- Nationaal-Socialistische Beweging (NSB)**, Nederlandse fascistische partij 351-352
- Nationale Arbeidsraad** 302
- Nationale Maatschappij voor Belgische Spoorwegen** 288
- Nationale Vergadering**, wetgevend lichaam tijdens de Bataafse Republiek 228
- nationalisme**, Belgisch staatsnationalisme 269-270, 286, 298, 383; Kongolees 299-

- 300; Nederlands 288, 316, 327, 337, 340, 348, 351, 354, 383; in Nederlands Indië 355
zie ook Vlaamse beweging en Wallonië
- Nazareth, Beatrijs van** (1200-1268), mystiek schrijfster 44
- Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen** (NVV) 329, 331, 365
- Nederlandse Antillen** 138, 222, 356
- Nederlandse Handel-Maatschappij** (NHM) 251
- Nederlandse Unie**, in 1940 opgerichte politieke formatie die streefde naar politieke eenheid, zich tegen de NSB richtte, maar een loyale houding aannam tegenover de Duitse bezetter, in 1941 verboden 352
- Neny, Patrice-François** (1716-1784), jurist, hoofdvoorzitter van de Geheime Raad 192, 210-211, 234
- neocorporatisme**, centrumgericht maatschappijmodel 257, 295, 302, 309-313
- neogotiek**, 19de-eeuwse bouwstijl die teruggreep op de gotiek 265, 268, 337
- Neustrië** 16
- Newcomen, Thomas** (1663-1729), Brits uitvinder van de stoompomp 207
- Newton, Isaac** (1642-1727), Brits natuurkundige 208
- Nicolaas V**, paus van 1447-1455 85
- Nieuwpoort**, slag bij (1600) 125-126
- Noord-Atlantische Verdragsorganisatie** (NAVO) 257, 298-299, 354, 362, 369, 384
- Noordse Oorlog** (1658-1660) 158, 164
- Nolens, W.H.** (1860-1931), Nederlands katholiek politicus en priester 332
- Noot, Hendrik van der** (1731-1827), leider van de conservatieve oppositie (Statisten) tegen Oostenrijk 236-237, 240, 248
- Norbert van Gennepe** (circa 1080-1134), predikant en stichter van de norbertijnenorde 38
- norbertijnen**, manlijke kloosterorde 38
- Normandië** 17, 26
- Nuyens, Willem J.E** (1823-1899), Nederlands katholiek historicus 338
- Nijmegen** 3, 12, 32, 47, 125, 161, 226
- Nijvel** 40, 42
- nijverheid** in de landsheerlijkheden 19, 26, 30; 14de-16de eeuw 57-59, 81; tijdens de Republiek 119, 126, 138; Spaanse/Oostenrijkse Nederlanden 207-208; 18de-19de eeuw 220; Verenigd Koninkrijk 251; België 261-264, 274, 288-289, 305; Nederland na 1830-310 317-318
- Oeconomische Tak** (1777) 176, 223
- Oignies, Maria van** (1177-1213), beginnend mystica 40
- Oldenbarnevelt, Johan van** (1547-1619), raadpensionaris 114, 118, 121-122, 124, 126-127, 129-134, 136, 144, 157, 209
- oliecrisis** (1973) 367
- Olivares, Gaspar de Guzmán** (1587-1645), heretog van 183, 214, 220
- onderwijs** 45, 196, 208, 211, 218, 229, 235, 244-246, 265; Bataafse onderwijshervorming 232; Belgische schoolstrijd 257, 265 (1879-1884) 268 (1954-1958) 303-304, 307, 309-310; en de Belgische taalkwestie 280, 282, 296; in Indië 339; en de Kerk 196, 208, 211, 230, 252-254, 258, 265-266, 268-269, 280, 282, 290, 303-304; in de Kongo 299; leerplicht 265, 280, 335; Nederlands 321-322, 332, 344, 363-365; Nederlandse schoolstrijd 322, 323-325, 334-335, 340; onderwijswet (1806) 252, 280; Schoolpact in België (1958) 304, (1973) 310; in het Verenigd Koninkrijk 252-253; voor vrouwen 335
- ontginningen** 19, 27-30, 33, 36, 38, 60
- Oostende** 118, 191, 203, 234, 277
- Oostenrijk** 171-173, 189-190, 192-193, 205, 210, 236, 243, 246, 248, 252, 255; en Frankrijk 242; Tweede Oostenrijkse Restauratie 241
- Oostenrijkse successieoorlog** (1740-1748) 191-192, 194, 205-206, 220
- Opstand van de Nederlandse gewesten** (1566-1598) 46, 97, 105-118, 121-122, 125-126, 129, 146, 178, 197, 230, 372, 375, 379-381
- Oranjegezindheid** 168, 223, 227; in de Zuidelijke Nederlanden 245; in België 259, 260
- Oranjerestauratie** (1787) 227
- Orchies** 67, 191
- Ostade, Adriaan van** (1610-1684), schilder 144
- Otto I** (912-973), keizer van het Heilige Roomse Rijk 17-18
- Otto II** (955-983), keizer van het Heilige Roomse Rijk 17
- Otto III** (980-1002), keizer van het Heilige Roomse Rijk 17
- Oud, Jacobus P.** (1890-1963), Nederlands architect 357
- Oudenaarde** 6, 32, 45, 191
- Oultremont, Henriëtte gravin d'** (1792-1864), Belgische rooms-katholieke gravin, trouwde in 1840 met Willem I 315
- Overijssel** 22, 128; en de Opstand 107, 117, 125; en de Republiek 120, 149, 160
- Pacificatie van 1917**, compromis dat een einde maakte aan de schoolstrijd en de kiesrechtstrijd in Nederland 340
- Pacificatie van Gent** (1576), overeenkomst tussen de opstandige en de gehoorzame gewesten naar aanleiding van het terreurbewind van Alva met als doel het herstel van de rust en het gezamenlijk verdrijven van de Spaanse troepen 112-114, 381
- Pact van sociale solidariteit** (1944), afspraken tussen werkgevers en vakbonden in België 302
- Paepé, César de** (1841-1890), Belgisch socialist 272
- Palingoproer** (1886), volksoproer in Amsterdam als protest tegen het verbod van palingtrekken, de ware oorzaak lag meer in

- de slechte sociale omstandigheden 336
- Palm, Johannes Henricus van der** (1763-1840), patriottisch predikant, van 1799-1801 belast met de reorganisatie van het lager onderwijs 232
- Parma, Alexander Farnese, hertog van** (1504-1592), landvoogd van de Nederlanden 113, 115, 117-118, 128, 178-180, 183, 202
- Partij van de Arbeid** (PvdA), Nederlandse sociaal-democratische partij 345-346, 348, 358, 364, 367, 370, 372
- Partij voor Vrijheid en Vooruitgang** (PVV), Belgische liberale partij 311
- Parijs** 1, 4, 6, 8, 16, 32, 44-45, 48, 67, 102, 164, 201, 212, 215, 232, 243, 248-249, 261, 382; Parlement van 47, 97
- Patrimonium**, Nederlandse orthodox-protestante arbeidersvereniging 330, 332
- patriottenbeweging**, democratisch gezinde beweging die in de Noordelijke Nederlanden rond 1750 ontstond 171, 222, 224-227, 235-236
- Permeke, Constant** (1886-1952), Belgisch schilder 293
- Périn, Charles** (1815-1905), Belgisch katholiek econoom 273
- permissive society** 360, 366
- Perron, Eddy du** (1899-1940), Nederlands schrijver 357
- persvrijheid** 167 *zie ook* censuur
- perswezen** 212, 224, 261, 293, 306, 322
- pestepidemieën** *zie* epidemieën
- Picard, Edmond** (1836-1924) 283
- Picardië** 30, 58, 62, 73-74, 84, 91, 96; bevolkingsdichtheid 27
- Pierlot, Hubert** (1883-1963), Belgisch katholiek politicus 297
- Pippijn I** (vermeld 613-652), hofmeier aan het Merovingische hof en leider van de Austrasische aristocratie 10
- Pippijn III** (714-768), hofmeier aan het Merovingische hof, eerste Karolingische koning 10-11
- Pirenne, Henri** (1862-1935), Belgisch historicus 283
- Pius VI**, paus van 1775-1799 242
- Pius IX**, paus van 1846-1878 268
- plakkaat van verlating** (1581), uiteenzetting van de Staten-Generaal waarom zij Filips II niet meer als landsheer erkenden 115
- Plan van de Arbeid**, maatregelen ontworpen door de Belgische socialist Hendrik de Man, die moesten leiden tot een geleide economie 289, 292, 294; Nederlandse versie (1935) 345
- Plantijn, Christoffel** (circa 1520-1589), drukker, uitgever 102-103
- plooierijen, Oude en Nieuwe Plooi**, (1702-1708), de in het begin van het tweede stadhouderloze tijdperk ontstane strijd om de functies tussen de regenten van vóór 1672 en die van daarna 165
- Poels, Hendrikus A.** (1868-1948), Nederlands priester en socioloog, voorstander van een katholieke vakbeweging 331
- Polak, Henri** (1868-1943), Nederlands vakbondsleider en socialistisch politicus 329
- Politieke Partij Radicalen** (PPR), een uit de Nederlandse Katholieke Volkspartij getreden groep van christen-radicalen 367
- Porete, Marguerite** (eerste helft 14de eeuw), begin en mystica 44
- Portugal** 82, 90, 136, 185
- Potgieter, Everhardus J.** (1808-1875), Nederlands schrijver 316
- Poulet, Prosper** (1886-1937), Belgisch katholiek politicus 294
- Pro Aris et Focis**, geheim genootschap van democraten en progressisten (Vonckisten) in de Zuidelijke Nederlanden dat een gewapende volksopstand tegen de Oostenrijkers plande 236-237
- Progressistische Partij**, Belgische progressieve liberale partij 280, 284
- Proli, graaf** 207
- protestantisme** 46, 105-107, 109, 112, 122, 127-130, 146, 148, 161, 234, 253, 322-323, 325-327, 330-334, 336, 345, 347, 379, 383; orthodox 322-326, 330-333, 336, 338, 343-345, 364, 379, 383 *zie ook* confessionele politieke partijen, Hervorming, kerk
- Pruisen** 54, 81, 83, 100, 171-172, 238, 239, 240, 245, 249, 316; en de Nederlanden 227, 247, 255
- Pruisische interventie** (1787), Pruisische leger maakt een einde aan de machtsstrijd tussen prinsgezinden en de patriotten, ten gunste van Willem V 226-227, 382
- Quadruple Alliantie** (1673), alliantie tussen de Republiek, de Habsburgse keizer, Spanje en Lotharingen tegen Frankrijk 159
- Quartair**, jongste tijdperk in de geologische geschiedenis 1
- Quesnel, Pasquier** (1634-1719), Frans jansenistisch theoloog, in 1703 werden 101 stellingen uit zijn werk als ketters veroordeeld, week uit naar Brussel, later naar Amsterdam waar hij het middelpunt van de Nederlandse jansenisten werd 209
- Raad van Beroerten**, bijgenaamd de Bloedraad, in 1567 door Alva ingestelde bijzondere rechtbank die de deelnemers aan de troebelen moest vonnissen en die geen rekening hoefde te houden met privileges 110
- Raad voor Financiën** (ingesteld 1473), centrale financiële administratie 98, 108
- Raad van State** (ingesteld 1531), politiek adviserend lichaam inzake binnenlandse aangelegenheden, veiligheid en verdediging van de Nederlanden 98, 107, 120, 178-179, 183, 185, 195, 199-200
- raadpensionaris**, aanvankelijk landsadvo-

- caat genoemd. Hij was de belangrijkste juridische adviseur van de Staten en de Ridderschap van Holland en werd al spoedig de voornaamste functionaris van de in Den Haag vergaderende Staten-Generaal en de Gecommitteerde Raden 122, 151, 153, 160, 164, 187, 227, 232
- Raffles, Sir Thomas Stamford** (1781-1826), Engels politicus, was luitenant-gouverneur van Java en Benkoelen, stichtte in 1819 Singapore 248
- rampjaar** (1672) 157
- Rassemblement Wallon** (RW), Waalse politieke partij 307
- Ratlo, Alexander** (16de eeuw), gereformeerd predikant 113
- rechtswezen** in België 254, 296; in de Bourgondische/Habsburgse Nederlanden 74-77, 97-99; in de Franse tijd 233, 240, 243; in Friesland 26; Germaans 8, 14; gewoonterecht 8, 14, 30, 98-99, 183, 200; kerkelijk 36, 37, 97; in de landsheerlijkheden 23, 33, 48, 53, 57; in Nederland na 1830 319, 321; in de Oostenrijkse Nederlanden 234-236; Rechten van de Mens en Burger 228; in de Republiek 165; Romeins 98-99;
- Rederijkerskamers**, plaatselijke letterkundige genootschappen die hun kunst een functie in het openbare leven wilden geven door het houden van voordrachten en het opvoeren van toneelstukken 44, 102
- regenten**, bekleders van hoge bestuursfuncties in de stad, gewest of platteland, alsmede van functies van hoge ambtelijke aard die een zekere autonome machtspositie met zich meebrachten 126, 131, 151-154, 158, 165-166, 168, 224-225, 230, 318, 361, 377
- Reims** 3, 22, 38, 161
- Reinoud II** (1326-1343), hertog van Gelre 54
- Reinoud III** (1333-1371), hertog van Gelre 55
- Reinoud IV** (1402-1423), hertog van Gelre en Gulik 56
- Rembrandt Harmensz. van Rijn** (1606-1669), schilder 137, 142-144, 162
- remonstranten**, kerkelijke stroming in het calvinisme in het begin van de 17de eeuw, aanhangers van de geloofsopvatting van Arminius 131, 134
- Remonstrantie** (1610), betoogsschrift van veertig predikanten gericht aan de Staten van Holland om Arminius' standpunt te verdedigen 131-132
- Renard, André** (1911-1962), Luiks syndicalist 307
- Renaudot Théophraste** (1584-1653), uitgever van *La Gazette* die aan de oorsprong lag van het perswezen op het Europese vasteland 212
- Requesens y Zuniga, don Luis** (1528-1576), landvoogd van de Nederlanden 112, 122
- Reve, Gerard K. van het** (1923), Nederlands schrijver 357
- Rexisme**, Belgische fascistische beweging 296-298
- Richelieu, Armand Jean de Plessis**, hertog van (1585-1642), Frans minister 185, 187, 219
- ridderorden**, kloosterorden van ridders die zich als militair in dienst stelden van het geloof 39
- ridderschap** 28, 30, 51, 54, 56
- Rietveld, Gerrit** (1888-1964), Nederlands architect 357
- Rodenbach, Albrecht** (1856-1889), Vlaams letterkundige en studentenleider 272
- Rodenbach, Georges** (1856-1880), Franstalig Belgisch schrijver 283
- Rogier, Charles** (1800-1885), Belgisch liberaal politicus 261
- Roland Holst, Henriëtte** (1869-1952), Nederlands schrijfster 337
- Rolin, Nicolas** (1376-1462), kanselier van het hertogdom Bourgondië 75-76, 78, 85
- Rome** 3, 4, 12, 16, 36, 45, 107, 127-129, 170, 209, 232, 250, 253, 362; Verdragen van 299
- Romeinse Rijk** 1, 3-4, 7, 375
- Rooms-Katholieke Staatspartij** (RKSP), Nederlandse katholieke partij 332, 344, 346, 347
- Rooms-Katholieke Volksbond**, Nederlandse katholieke arbeidersvereniging 330
- Rooms-Katholieke Werklieden Vereniging**, Nederlandse katholieke arbeidersvereniging 330
- Roose, Pieter** (1586-1673), hoofdvoorzitter van de Geheime Raad 184, 197
- Roosevelt, Franklin D.** (1881-1945), Amerikaans president 289
- Rorik** (gest. 880), Vikingvorst 14
- Rotterdam** 13, 164, 288, 321, 341, 367
- Rousseau, Pierre** (18de eeuw), Frans drukker en publicist 213
- Rubens, Peter Paul** (1577-1640), schilder en diplomaat 214
- Ruisbroek, Jan van** (gest. 1485), bouwmeester 87
- Rusland** 171, 255, 274, 288, 290, 340
- Ruusbroec, Jan van** (1293-1381), mystiek schrijver 65
- Ruys de Beerenbrouck, Charles** (1873-1936), Nederlands katholiek politicus 347
- Ruyter, Michiel Adriaensz. de** (1606-1676), admiraal 155, 159
- Rijkskerk systeem**, ontstond toen de Duitse keizers vertrouwelingen aan het hoofd van grote bisdommen plaatsten en hen tevens met wereldlijke macht bekleedden 17, 22, 36
- Rijnpact**, onderdeel van de Locarnoverdragen, vaststelling van de grenzen tussen Duitsland, Frankrijk en België 287
- Rijssel** 20, 28, 32, 34, 40, 48, 51, 56, 67, 73, 75, 78, 89
- Rwanda** 287, 299-300

- Saint-Thierry, Willem van** (gest. 1149), mysticus 44
- Saint-Vanne, Richard van** (ca. 970-1046), Lotharingse kloosterhervormer 38
- Saksen** 4-6, 10, 17
- Savornin Lohman, Alexander F. de** (1837-1924), Nederlands christelijk politicus 333
- Schaepman, Hermanus J.A.M.** (1844-1903), Nederlands katholiek politicus en priester 332, 334
- Schaper, Johan H.A.** (1868-1934), Nederlands sociaal-democratisch politicus 329
- Scherpe Resolutie** (1617), op voorstel van Oldenbarnevelt aangenomen besluit van de Staten van Holland dat medewerking aan het bijeenroepen van de Nationale Synode niet wordt gegeven, dat de steden bijzondere troepen in dienst moeten nemen en dat de Staten het oppergezag hebben in kerkelijke zaken 133
- Schimmelpenninck, Rutger Jan** (1761-1825), gematigd patriottisch staatsman 232
- Schmelzer, de nacht van** (1966), Schmelzer was de fractieleider van de KVP; een door hem ingediende motie tegen het financiële beleid van de regering-Cals leidde tot de val van het kabinet 357
- Scholte, Hendrik Peter** (1805-1868), Nederlands orthodox calvinistisch predikant, leider van de afgescheidenen van 1834 322
- Scholten, Johannes Henricus** (1811-1885), Nederlands theoloog, legde de grondslag voor de vrijzinnige stroming in de Hervormde Kerk 323
- schutterijen**, organisaties van poorters die zelf een uitrusting konden aanschaffen en op grond daarvan schuttersplicht hadden, wat inhield dat zij in vredetijd bewakingsdiensten in hun stad moesten verrichten en in oorlogstijd ingeschakeld werden bij de verdediging van hun stad 168, 225, 315
- secularisatie** 265, 310, 314, 323-324, 326-327, 346, 359, 364, 371, 379
- seksuele moraal** 357, 361, 366
- Servaes, Albert** (1883-1966), Belgisch schilder 293
- Servatius** (gest. 384), bisschop van Tongeren 7
- Severen, Joris van** (1894-1940), Vlaams-nationalistisch politicus 296
- Seyss-Inquart, Arthur** (1892-1946), rijkscommissaris van bezet Nederland 351
- Sigismond** (1361-1437), keizer van het Heilige Roomse Rijk 69-70
- Simenon, Georges** (1903-1989), Franstalig Belgisch schrijver 306
- Sint-Niklaas** 275
- Sint-Omaars** 21, 34, 41, 78
- Slauerhoff, Jan** (1898-1936), Nederlands schrijver 357
- slavernij** 7, 14, 317
- Slingelandt, Simon van** (1664-1736), raadpenionaris 164-165
- Sluis** 49, 76, 89, 118, 126
- Sluter, Klaas** (circa 1350-circa 1405), beeldhouwer 86
- Snouck Hurgronje, Christiaan** (1857-1936), Nederlands adviseur in Indische dienst 339
- Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP)**, Nederlandse socialistische partij 329-330, 334, 340, 345-348
- Sociaal-Democratische Partij (SDP)**, Nederlandse communistische partij 330
- Sociaal-Economische Raad (SER/Nederland)** 350
- sociale verzekeringen** in België 302, 304; in Nederland 336, 349-351
- sociale wetgeving** in België 280-281, 290, 294-295, 302, 384; in Nederland 336, 340, 345, 351-352, 359, 367-368
- socialisme, socialistische politieke partijen** in België 272-273, 277-278, 282-283, 287, 289-290, 293-295, 298, 300, 302-303, 310-313; in Nederland 329-330, 332-336, 340-341, 344-347, 350-351, 353, 356
- Socialistische Partij (SP)**, Nederlandse politieke partij 364-365
- Soekarno, Achmed** (1901-1970), president van de Republiek Indonesië 355
- Société Generale**, bankinstelling in het Verenigd Koninkrijk, later Belgische holding 251
- Soutman, Pieter Claesz.** (17de eeuw), schilder 144
- Sovjetunie** 341, 354-355, 376
- Spaak, Paul-Henri** (1899-1972), Belgisch socialistisch politicus 298-299
- Spanje** 32, 108, 119, 171, 368; en Engeland 117, 127; en Frankrijk 117, 124, 127, 130, 156, 159, 163, 180-181, 187; koloniën 105; en de Nederlanden 59, 82, 89-90, 99, 102, 105-106, 114, 120, 124-125, 129, 138, 145-146, 157, 159, 181-185, 187-188, 190, 192, 203, 205-206, 217, 219, 380; Spaanse kaapvaart 126; Spaanse Successieoorlog 162-163
- Speyck, Jan C.J. van** (1802-1831), Nederlands zeeofficier 314
- Spiegel, Laurens Pieter van de** (1736-1800), raadpensionaris 227
- Spinola, Ambrozio** (1569-1630), Italiaans veldheer in Spaanse dienst 127, 183-184
- Spinoza, Baruch de** (1632-1677), wijsgeer 153
- spoorwegstaking** (1903) 323; (1944), een door de Nederlandse regering in Londen via de radio afgekondigde staking ter ondersteuning van het geallieerde offensief 353
- Srebrenica, safe area** in Bosnië, waar in 1995 duizenden moslimmannen werden vermoord 369, 372
- Staatsregeling van 1798**, Nederlands eerste grondwet 229-230
- stadhouderloze tijdperken** 224; eerste (1650-1672) 151-157, 187; tweede (1702-1747) 165
- stadhouderschap** 121-122, 137, 151, 154-155, 173, 176, 224-225; erfelijkheid van het 166, 174
- stakingen** 50, 278, 303, 307, 349, 352; stakingskassen 329; stakingsrecht 294

stapelmarkt 55, 118-119, 164

Starhemberg, Georg Adam (1724-1807),
gevolmachtigd minister in de Oostenrijkse
Nederlanden 234

Staten-Generaal, aanvankelijk een lichaam
waarin alle Gewestelijke Staten zitting had-
den zodat de vorst niet alle staten hoefde af-
te reizen voor zijn bedeaanvragen. Tijdens
de Republiek werden hier de gemeenschap-
pelijke zaken van de zelfstandige gewesten
behartigd. In de Zuidelijke Nederlanden
hadden de Staten-Generaal na 1585 nau-
welijks enige betekenis meer. Sinds 1814
naam voor de Nederlandse volksvertegen-
woordiging 75, 91, 96, 111-112, 115, 118, 120-
122, 126-127, 133-134, 147, 149, 151, 155, 160,
166, 176, 178-179, 181, 183-185, 200, 219,
226, 228, 237, 249 *zie ook* Generaliteit

steden tot en met de 10de eeuw 1, 20; 11de tot
13de eeuw 23, 25-26, 30-35, 39; 14de-16de
eeuw 33, 55, 58, 59, 61-64, 74, 93, 105, 377;
tijdens de Republiek 126, 130, 132, 174,
226; Spaans/Oostenrijkse Nederlanden 181,
184-186, 193-194, 201-203, 220, 225, 236;
België 260-261, 267, 272; Nederland na
1830 318; bestuur 19, 26, 50-54, 56-57, 130,
132-133, 202, 225, 376-378, 381; elites 19, 33,
47-53, 55-56, 89-90, 318; opstanden 50-53,
78-79, 235-236 *zie ook* regenten

Steen, Jan (1626-1679), schilder 144

stemrecht 228, 242, 261, 267, 270, 276, 278-
280, 290-292, 294

Stevin, Simon (1548-1620), wiskundige en
ingenieur 137, 139

Stichtse Landbrief (1375), hield in dat de bis-
chop van Utrecht niet langer eigenmachtig
tot een oorlog kon besluiten 54

Stoke, Melis (circa 1235-circa 1310), historie-
schrijver 44

Stuart, koningsgeslacht van Schotland en
Engeland 148-149, 155, 161, 173

Suriname 138, 156, 360

Susato, Tielman (gest. 1561), muziekuitgever
101

Synode van Dordrecht, nationale kerkverga-
dering van de Nederlandse gereformeerde
Kerk 134, 145, 153

taalstrijd 270-272, 286, 295-296, 306-308,
372, 383; taalbesluit van Willem I 253; taal-
grens 6, 41, 216, 296, 307, 375; taalwetten
271, 282

Tachtigjarige Oorlog *zie* Opstand van de
Nederlandse gewesten

Tak van Poortvliet, Joannes P.R. (1839-1904),
Nederlands liberaal politicus 333, 335

Talma, Aritius Sybrandus (1864-1916),
Nederlands predikant en AR-politicus 331

Tanchelm (begin 12de eeuw), prediker 39

Tassis, internationaal bedrijf dat de postver-
bindingen in de Habsburgse bezittingen
verzekerde 204-205

Teelinck, Willem (1579-1629), piëtistisch
georiënteerde predikant 153

Teniers de Jonge, David (1610-1690), schilder
215

Terwaan 84

Theresiaans compromis 192

Theux de Meylandt, Barthelémy de (1794-
1874), Belgisch katholiek politicus 260

Thorbecke, Johan Rudolf (1798-1872),
Nederlands liberaal staatsman en staats-
rechtgeleerde 223, 319-321, 323-325

Tiel 31-32, 36

Tiendaagse Veldtocht (1831), 255, 314

tiende penning, het onderdeel van Alva's belas-
tingheffing dat het meeste verzet opriep;
10% belastingheffing op de verkoopprijs
van alle roerende goederen, te betalen door
de verkoper bij iedere overdracht 77, 96,
110-111

tienden, tiende deel van de opbrengst van het
land dat men aan de heer of de kerk moest
afstaan 36

Tilly, Jean t 'Serclaes de (1559-1632), graaf 184

Tinbergen, Jan (1903), Nederlands wis- en
natuurkundige, econoom en statisticus,
directeur van het Centraal Planbureau 350

Tindemans, Leo (1922), Belgisch christen-
democratisch politicus 299

tollen 10, 32, 61, 73-74, 77, 204, 241

Tollens, Hendrik (1780-1856), dichter 231

Tours, Gregorius van (539-594), Frankisch
kerkvorst en auteur 3

treinkapingen (1975, 1977), 360

Troelstra, Pieter Jelles (1860-1930),
Nederlands sociaal-democratisch politicus
329, 340-341

Tromp, Maerten Harpertsz. (1598-1653), admi-
raal 155

Troyes, Chrétien de (tweede helft 12de eeuw),
schrijver 44

Tsjombe, Moïse K. (1919-1969), Kongolees
politicus 300

Twaalfjarig Bestand (1609-1621), wapenstil-
standsverdrag tussen de Republiek en
Spanje waarbij Spanje geen afstand deed
van zijn aanspraken op de landsheerlijke
macht, maar waarbij de Republiek in feite
toch als een zelfstandige natie werd erkend.
Voorts werd overeengekomen dat beide par-
tijten aan grondgebied behielden wat zij op
dat moment bezaten 114, 127, 129-130, 183

Tweede Wereldoorlog (1940-1945) 257, 274,
294, 296-298, 314, 316, 342, 345, 351, 354-
355, 365, 384

Uitkerke, Roeland van, kapitein van Sluis, in
1436 door de poorters van Brugge verban-
nen 76

ultramontanisme, tendens die de autonomie
van de katholieke Kerk en haar voorrang op
de wereldlijke macht verdedigde 211, 235,
245, 249-250, 252, 253, 259, 268, 273

- Unie van Atrecht** (1579), verbond van de Staten van Artesië met vertegenwoordigers van Henegouwen en Dowaaï dat de weg opende tot terugkeer tot gehoorzaamheid aan Filips II 113, 115, 178, 184
- Unie van Utrecht** (1579), nadere Unie tussen Holland, Zeeland, Utrecht, de Groninger Ommelanden, Friese, Brabantse en Vlaamse steden die elkaar beloofden nooit een afzonderlijke overeenkomst te sluiten met Filips II of diens landvoogd. De Unie hield financiële en militaire samenwerking in en werd de basis van de staatsinrichting van de latere Republiek der Verenigde Nederlanden 113, 115, 120, 146, 381
- Unie voor Hand- en Geestesarbeiders**, Belgisch eenheidssyndicaat tijdens de Tweede Wereldoorlog 297
- Union Démocratique Belge** (UDB), Belgische progressieve partij 300
- unionisme**, unie van liberaal-katholieken en liberalen in België 254, 257, 259-260, 271
- Utrecht** 9, 12-13, 16, 26, 31, 40, 69, 85, 159; bestuurlijke organisatie 48, 52, 54, 58, 68, 80, 84; bisdom 21, 84-85, 170, 323; bisschop van 22, 25, 36, 55, 68, 89; libertijnse Kerk 122; en de Opstand 108; patriotse hervormingen 226; en de Republiek 120, 149, 160; universiteit 252; waterhuishouding 28
- Uyl, J. M., den** (1919-1987), Nederlands econoom en socialistisch politicus 367-368, 370
- vakbonden** *zie* arbeiders, arbeidersbeweging
- Vandermeersch, J.A.**, Belgisch verzetsleider tegen Oostenrijk 237
- Vandervelde, Emile** (1866-1938), Belgisch socialistisch politicus en publicist 278
- Vauban, Sébastien la Prestre de** (1633-1707), Frans maarschalk en vestingbouwkundige 187, 212
- Velázquez, Diego Rodriguez da Silva y** (1599-1660), Spaans schilder 184
- Velde, Abraham van de** (1614-1677), gereformeerd theoloog 153
- Velde, Henri van de** (1863-1957), Belgisch architect 283
- Veldeke, Henric van**, 12de-eeuwse dichter 41
- Velthem, Lodewijk van** (circa 1270-circa 1326), kroniekschrijver 64
- Verbiest, Ferdinand** (1623-1688), Vlaams jezuiet en missionaris in China 208
- Verbond van Belgische Ondernemingen** (VBO) (1946) 292
- verdrag van Fontainebleau** (1785), defensief verbond tussen de Republiek en Frankrijk en een overeenkomst met de Oostenrijkse keizer over de grenzen en het betalen van een schadevergoeding 233
- verdrag van Verdun** (843), verdeling van het rijk van Lodewijk de Vrome tussen zijn drie zonen 12
- Verdrag der Vierentwintig Artikelen** (1832), regelingen betreffende de scheiding tussen Nederland en België, het eindverdrag werd in 1839 getekend 255-257, 259
- Verdun, Nicolaas van**, edelsmid 43
- Verenigde Nederlandse Staten** (1790), na het vertrek van de Oostenrijkers uit de Zuidelijke Nederlanden uitgeroepen statenbond van vrijwel soevereine gewesten 237-238
- Verenigde Oost-Indische Compagnie**, Nederlandse handelsvereniging, opgericht in 1602, die van de Staten-Generaal het monopolie kreeg om handel te drijven ten oosten van Kaap de Goede Hoop 127, 134, 138, 157
- Verenigde Staten van Amerika** 289, 293, 341-342, 351, 353-355, 360, 362, 367, 373
- Verhaeren, Emile** (1855-1916), Franstalig Belgisch schrijver 283
- Verhofstadt, Guy** (1953), Belgisch liberaal politicus 311
- Verlichting** 33, 175-176, 178, 210, 213, 221, 225, 322-323; Nederlandse 223, 229
- Verlooy, Jan Baptist** (1746-1797), samen met J.F. Vonck leider van de liberale oppositie tegen Jozef II 236
- Vermeer, Johannes** (1622-1675), schilder 144, 164
- Verwey, Albert** (1865-1937), Nederlands dichter en letterkundige 337
- verzetsbeweging tegen de Duitse bezetter in België** 298, 302-303; in Nederland 352-353
- verzuiling in België** 257, 269, 280-281, 293, 296, 300, 304, 309-313, 383; in Nederland 314, 333, 336-337, 341, 343-346, 350-357, 359, 360-361, 363, 365-366, 383-384
- Vestdijk, Simon** (1898-1971), Nederlands schrijver 357
- Vikingen** 9, 12-13, 17, 31, 37
- Vinkenoog, Simon** (1928), Nederlands schrijver 351, 357
- visserij** 62, 134, 171, 223, 251
- Vlaamse beweging**, strijd van de Vlamingen voor het behoud van hun taal, later ook voor politieke gelijkstelling 270, 274, 282-283, 286-287, 295-296, 303, 306, 307, 338, 383
- Vlaamse Liberalen en Democraten**, Vlaamse liberale partij 311
- Vlaams Economisch Verbond** (1926) 292
- Vlaams Handelsverbond** 292
- Vlaams-nationale partijen**, DEVLAGE 298; Verdinaso 296; Vlaams Nationaal Verbond (VNV) 296, 298, 306; Vlaams Blok (Vlaams Belang in 2004) 308, 312-313; *zie* ook frontbeweging
- Vlaams-Waalse tegenstellingen** 262, 277, 283, 286, 296, 303, 306-310
- Vlaandergouw** 16, 20
- Vlaanderen** 13, 14, 17, 19, 20-21, 25, 30-31, 39, 46-47, 49, 54, 58-59, 62, 73, 76, 96, 99, 107, 178, 189, 194, 201, 203, 277, 286-287,

- 292, 303, 311, 375, 379, 385; bestuurlijke organisatie 47-48, 56-57, 71, 74-75, 78, 84, 105-106, 282-283, 381; bouwkunst 42-43, 64; demografische structuur 59-60, 84, 99, 100, 305-306; economische achteruitgang 288, 289, 305; en Engeland 26, 34, 57, 63, 75, 83, 100; exportnijverheid 99-100; en Frankrijk 23, 44-45, 47, 56, 95-97; industrie 262; letterkunde 64-66, 270; opstanden 50-52, 72, 78, 79; en de Opstand 106, 109, 111-112, 115-116, 126-128; protestantisme 108; en de Republiek 120, 147, 180; en Spanje 99, 117, 125; steden 24-26, 32, 49-52, 56-57, 59, 78, 89-90, 105, 108-109, 283, 377; taalkwestie *zie* taalstrijd; textielnijverheid 26, 32, 47, 49, 57, 59, 63, 99, 244, 261, 272, 275, 289, 309; verzet tegen jozefistische hervormingen 235-236 *zie ook* Vlaamse beweging
- Vlaardingen** 25, 32
- Vliegen, Willem H.** (1862-1947), Nederlands sociaal-democratisch politicus 329
- Voerstreek** 308
- Voetius, Gijsbertus** (1589-1676), gereformeerd theoloog 153
- Volkspartij voor Vrijheid en Democratie** (VVD), Nederlandse liberale partij 346, 364, 370, 372
- Volksunie (VU)**, Vlaams-nationale partij 306-308, 310, 312-313
- Vollenhove, Cornelis van** (1874-1933), Nederlands rechtsgeleerde 338-339
- Vonck, Jan Frans** (1743-1792), met J. Verlooy leider van de liberale oppositie tegen Jozef II 236-237
- Vondel, Joost van den** (1587-1679), schrijver 137, 140, 162, 169
- Vossius, Gerardus** (1577-1649), geleerde 137
- vrede van Amiens** (1802-1803) 232, 248
- vrede van Atrecht** (1435) 179, 184
- vrede van Breda** (1667) 156
- vrede van Kamerijk** (1529) 91
- vrede van Munster** (1648) 114, 148, 155
- vrede van Nijmegen** (1678) 160
- vrede van de Pyreneeën** (1659) 187, 191
- vrede van Rijswijk** (1697) 162, 189
- vrede van Utrecht** (1473) 83, 163-164
- vrede van Utrecht** (1713) 189
- vrede van Westminster** (1654) 155
- Vries, Hugo de** (1848-1935), Nederlands bioloog 337
- vrouwenbeweging** in België 281; in Nederland 335, 344, 361, 369
- vrouwenkiesrecht** 276, 290, 335, 344
- vrijmetselarij** 213, 260, 264-265
- Vrije Liberalen**, Nederlandse conservatieve liberale partij 333, 346
- Vrijzinnig Democratische Bond (VDB)**, Nederlandse progressieve liberale partij 333, 346, 364
- Waals, Johannes D. van der** (1837-1923), Nederlands natuurkundige 337
- Wagenaar, Jan** (1709-1773), historicus 175
- Walcheren** 82, 100
- Wallenstein, Albrecht Wenzel Eusebius von** (1583-1634), Duits veldheer 208
- Wallonië** 277, 286, 292, 297, 303-305, 307-308, 383; arbeidersrevolte (1886) 274, 278; industrie 244, 262, 274-275, 289, 306, 373; nationalisme 282-283, 296, 303, 307, 379 *zie ook* Vlaams-Waalse tegenstellingen
- Wappers, Gustaf** (1803-1874), Belgisch schilder 270
- Warfusée, graaf van** 184
- watergeuzen** 111
- Waterloo**, slag bij (1815), bezegelde de definitieve nederlaag van Napoleon I 249
- waterschappen** 28
- wederdopers** 106, 112, 128
- Wenceslas van Luxemburg** (1353-1383), echtgenoot van Johanna van Brabant 53, 68
- Werve, Klaas van de** (circa 1380-1439), beeldhouwer 86
- West-Indische Compagnie**, handelsonderneming die van de Staten-Generaal het octrooi kreeg om handel te drijven ten westen van Kaap de Goede Hoop, dat wil zeggen op de westkust van Afrika en in Amerika 138
- Weston, Richard** (ca. 1733-1806), Engelse agroom 206
- Weyden, Rogier van der** (1399-1464), schilder 76
- Wilhelmina** (1880-1962), koningin der Nederlanden 341, 348
- Wilhelmina van Pruisen** (1751-1820), gemalin van stadhouder Willem V 226
- Willem I** (1772-1843), koning van de Verenigde Nederlanden 222, 247-257, 259, 269-270, 314-318, 321, 323, 380, 382
- Willem II** (1792-1849), koning van de Nederlanden 315, 319
- Willem III** (1817-1890), koning van de Nederlanden 321
- Willem I** (1533-1584), prins van Oranje, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland 107, 109, 111-112, 115, 118, 120-121, 129, 159
- Willem II** (1626-1650), prins van Oranje, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijssel 148-151, 167, 173-174
- Willem III** (1650-1702), prins van Oranje, koning van Engeland, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijssel 155, 159-163, 187, 220
- Willem IV** (1711-1751), prins van Oranje, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Groningen, Friesland en Drenthe 166-168, 173-174
- Willem V** (1748-1806), prins van Oranje, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht,

- Gelderland, Overijssel, Groningen, Friesland en Drenthe 174, 177, 224, 226, 247
- Willem II** (1228-1256), graaf van Holland 23, 54
- Willem III** (1287-1337), graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland 55
- Willem IV** (circa 1313-1345), graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland 55, 67
- Willem V** (1333-1389), hertog van Beieren, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland 55
- Willem VI** van Oostervant (1365-1417), hertog van Beieren, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland 68-69
- Willem Frederik** (1613-1664), graaf van Nassau 151
- Willem Lodewijk** (1560-1620), graaf van Nassau 125, 132
- Willibrord** (658-739), Engels missionaris, eerste bisschop van Utrecht 9, 14
- Wilson, Charles**, Brits historicus 139
- Witsen, Nicolaas** (1641-1717), burgemeester van Amsterdam 153
- Witt, Cornelis de** (1623-1672), magistraat 157
- Witt, Johan de** (1625-1672), raadpensionaris 151-160, 163, 186, 220
- Woltjer, J.J.** (1849-1917), historicus 347
- Woude, A.M. van der**, Nederlands historicus 141
- Wouters, Rik** (1882-1916), Belgisch schilder 283
- IJsselstreek** 34, 62; bevolkingsdichtheid 59
- Yourcenar, Marguerite** (1903-1987), Franstalig Belgisch schrijfster 306
- Zannekin, Klaas** (gest. 1328), leider van de Vlaamse boerenopstand (1323-1328) 57
- Zeebrugge, haven van** 275, 305
- Zeeland** 14, 25, 39, 51, 55, 58, 62-63, 66, 68, 72-73, 83-84, 96, 380; en de Opstand 106-107, 111-113; en de Republiek 118, 120, 160, 165, 179-180
- Zeeland, Paul van** (1893-1973), Belgisch katholiek politicus en econoom 289
- Zeeland-bewesten-Scheide** (de eilanden ten westen van de Oosterschelde) 20, 25, 47
- Zeeman, Pieter** (1865-1943), Nederlands natuurkundige 337
- Zeeuws-Vlaanderen** 287
- Zevenjarige Oorlog** (1756-1763) 172-173, 194
- Zeventien Provinciën** 21-22, 92-93, 97, 105
- Zoen van Delft** (1428), verdrag tussen Jacoba van Beieren en Filips de Goede waarbij zij hem als erfgenaam erkende 71
- zoutbelasting** 77, 95
- zoutwinning** 61-62
- Zuid-Afrika**, Boerenstrijd 338
- Zutphen** 94, 111
- Zuylen, Belle van** (1740-1805), schrijfster 169